

VIGILIA

SZERKESZTI

SÍK SÁNDOR

RÓNAY GYÖRGY
IGNÁCZ RÓZSA
TOLDALAGI PÁL
VALÉRY LARBAUD
MAGYAR FERENC
MIHELICS VID
SIK SANDOR

írásai

1952 DECEMBER

Ára 5 forint

TARTALOM

	Oldal
Egy régi magyar betlehemes játék	617
Assiszi Szent Ferenc életéből	627
<i>Rónay György</i> : A megnőtt élet	629
<i>Ignác Rózsa</i> : Ellesett vallomás (Elbeszélés)	642
<i>Toldalagi Pál</i> : Mi ez...?; Milyen tiszta a levegő; Az idők méhe az Urat (Versek)	646
<i>Valéry Larbaud</i> : A tizenkétéves múzsa (Elbeszélés)	649
<i>Magyar Ferenc</i> : A hang (Elbeszélés)	651
S Z E M L E	
S.: Örök advent	654
A kis út	657
<i>Mihelics Vid</i> : Eszmék és tények	660
Xavéri Szent Ferenc (December 3.)	669
<i>Sík Sándor</i> : Arany tavasz, arany ősz	670

Felelős szerkesztő és kiadó:

Sík Sándor.

Főmunkatársak: *Mihelics Vid* és *Rónay György.*

Kiadja a Vigilia munkaközösség. Kéziratokat Budapest 4, postafiók 152. címre kell küldeni. Kéziratokat nem örzünk meg és nem adunk vissza. Kiadóhivatal: Budapest, V., Kossuth Lajos-utca 1. A Vigilia postatakarékpénztári csekkszámka száma: 37.343.

Megjelenik minden hónap elején.

Ara: 5 forint.

A lapengedély száma: 7163/1947. T. M.

EGY RÉGI MAGYAR BETLEHEMES JÁTÉK

A magyar karácsony hangulatának elmaradhatatlan hágyománya a betlehemes játék. Benne a nép fejezi ki a betlehemi Kisdéd iránti érzelmeit, gondolatait, mondánivalóját; képzelete eleveníti meg az első karácsony éjszakáinak eseményeit. Ennekel, mozgással, szavalással, saját viseletében odavarázsolja otthonába a Szentcsaládot, a pásztorokat, a napkeleti bölcseket. Így teszi érdeklődésének, szeretetének eleven középpontjává a megtestesülés nagy titkát. Ennek az ősi hagyománynak százados távlatait sejteti meg velünk az a betlehemes játék, melyet közel háromszáz éve játszhattak a nógrádi hegyek között, Ecseg községben a „Szent Kereszt Céh“ buzgó legényei.

A magyar barokk kor vallásos társulatainak vizsgálata közben a váci egyházmegyei könyvtárban előkerült az ecsegi „Szent Kereszt Céh“ jegyzőkönyve.) Megtaláljuk benne az 1675 táján jóváhagyott társulati regulákat, a buzgó ecsegi ifjak névsorát a XVIII. század végéig, az anyagi javakra vonatkozó feljegyzéseket. A szép, renaissance-magyaros motívumokkal díszített, bőrkötéses kódexben azonban első tekintetre leköti a lapozó figyelmét a takaros, sűrű írással írt harmincöt magyar prédikáció. Pázmány modorában, a kor divatos forrásaiból (Calamatus, Delaminez) szedte össze őket 1684 és 1692. között a szorgalmas prédikátor, Liptay István ecsegi plébános. Nevét a kódex elején lévő, 1686-ból dátumozott plébániai vagyonszefírásban árulja el. Esztergomból, az otlakó váci püspök helynökeként származott a töröktől megszállott váci egyházmegyébe. Prédikációi között szerényen meghúzódik a kódex legértékesebb darabja — Liptay István kézírásával, javítgatásával és betoldásaival — a régi betlehemes játék. Lejegyzésének időpontját a kódexben szereplő évszámok alapján 1684 és 1694 közé tesszük.

A betlehemes játék cselekménye a *Pastor Primus*, az első pásztor házhoz való bekéredzkedésével és Szent József szállást kereső mondókájával indul meg. A pásztor az istállóba irányítja Józsefet. El is vonulnak Máriával az akol felé. A második pásztor vergiliusi névvel pihenni szólítja társát: „*Titire* barátom, jer nyugodjunk ez helyen...” Az alvók felett nemsokára megcsendül az angyali ének, jön a három király és elmondják históriás énekre emlékeztető mondókájukat. Ennek végén ismét az angyal énekét halljuk. Felébrednek a pásztorok. Az első a nagy fényesség láttára megriad, majd társait szólítja: „Induljunk Bet-

1) Teljes címe: Liber Congregationis Sanctae Crucis Juvenum Ecsekiensium Altari Sanctae Crucis in Templo Ecsekiensi in latere Meridionali existentii addictissimorum, continens nomina Sodalium vivorum et mortuorum, leges, regulas, et bona ad idem Altare pertinentia.

lehembe...“ Azok évődnek vele és a „Betlehem“ szóból pajzán szójátékot rögtönöznek. Végre mindannyian felkászálódnak és elindulnak. Szűz Mária és Szent József elé érve csodálkoznak a nagy udvarházon, a palotán, az iratos (festett) tornácon. A királyok és a többi szereplő körüljárják a betlehemet. A pásztorok huncut kedvüket még mindig nem tudják levetni. A megilletődött hangulatot rögtönzött, fogfájós-jelenettel zavarják, mely „Salutum Pastorum chorus“ című mókás énekes táncukba torkollik. Az első pásztor menti meg a helyzet komolyságát. Indítványozza, hogy kövessék „amaz három nemes ember“ példáját. Megemlékeznek az angyal buzdításáról és ők is elhozzák ajándékaikat: a legjobbjik juhot, lépesmézét, almákat, süteményt, a „kurta, furesa kis bariskát“, no meg a turulyát. A második pásztor rágyújt a nótára és az „egész Pásztiország“ énekelve járja az előbbi pászortáncot. Búcsúzóul a kisbojtár ijesztgeti a tüzrel a *Pastor Magnust*, az öregpászort, aki felhorkanásával még egyszer megneveteti a hálás közönséget, hogy azután továbbinduljanak a bíróhoz.

A játék magán viseli a ma is közismert betlehemes játékok jellemző sajátosságait. Ódon, patinás veretet ad azonban neki a régies nyelv szóhasználata, mondatfűzése. Nem kerülhetik el figyelmünket a régi szavak mellett (mint pl. alítánám) a nyelvtörténeti sajátosságok sem (pl. szulgádot). Felépítése, szerkezete egységes, bár a három király terjedelmes mondókája betoldásként hat; inkább a XVII—XVIII. század ponyváján szereplő históriás énekekre emlékeztet, mint a nép ajkán kelt versezetre. Ennek a résznek összetettebb gondolatrimusa (Nem Isteni palotában, sem kárpitos házban, Romlott istállóban fekszel csak jászolyban) tudós tanult emberre vall, aki a szentírásban (Megerőtlenedtél erőtlenségünkért!), a teológiában és a középkor prédikációiban is járatos. Feltűnő például, hogy a három király ajándékának szimbolikáját szorososan a középkori, szentbernáti hagyomány értelmében használja: az arany a királynak, a tömjén az Istennek szól, a mirha pedig a szenvedés jelképe. A nép ajkán élő betlehemesekben már ilyen világos különböztetést nem találunk.

Külön meg kell említenünk azt is, hogy az eleven, mozgalmas játékot a másoló javítgatásaival, betoldásaival, áthúzásaival a maga ízlése szerint alakította. A pajzán szójátékot és a fogfájós jelenetet a jámbor ecegi ifjagnál komolytalannak találta és ezért kihagyta. Tréfát csupán a játék végén, a búcsúzásnál engedett meg.

A kéziratban sehol sem találunk hangjegyet. A cím („Rithmi“) versre utal és ebből joggal feltételezhetnénk bizonyos énekelhetőséget. A verssorok nagy része tizenkettős. Az elején Szűz Máriának és Szent Józsefnek a pásztorral való párbeszédében a szerző következetesen nyolcas sorokat használ. Sőt mikor ebbe a párbeszédbe nyilván a másoló, Liptay István maga tűz be Szent

József ajkán négy sort („Engemet hívnak Józsefnek...“), akkor is nyolcasokat használ. Ez is énekre, dallamra enged következtetni. Másként itt mi kötötte volna a másolót éppen a nyolcas szótagszámhoz? — Feltűnő azonban, hogy a játékra, előadásra vonatkozó latin utasításokban csupán két szakaszról olvasunk kifejezetten énekről. Egyedül az angyal énekénél és a pásztortánénál használja a „cantus“, „canit“ kifejezések („Angelus canit“, „Cantus Pastorum“). Nem látszik tehát egészen alaptalannak, ha azt állítjuk, hogy a játékot nagy részben recitálva játszották és csupán az említett két éneket énekelték betétként benne.²⁾

Lássuk azonban a könnyebb megértést célzó bevezetés után magát az ősi szöveget.³⁾

RITHMI PRO EPIPHANIA DOMINI IN PROCESSIONE

Pastor Primus

Nyiss ajtót, jó gazda, légy jó vig örömmel,
 Forgódgyal serényen, légy is készüllettel,
 Mert királyok jönnek házadhoz ezennel,
 József és Mária a kised gyermekkel.

Josephus

Adgyon Isten jó estvét,
 Kévánatos jó szerencsét,
 Boldogítsa házad népét
 Hogy szerethess sok jövevént.

Pastor Primus

Honnan valók vadtok?

Maria

Im azért jöttünk hozzátok,
 Hogy bennünköt meg szánnjatok,
 Nyugodalmas helyt adgyatok.
 Kérünk légy hozzánk irgalmas;
 Mint hogy az idő ártalmas,
 Fogadgy bé-meleg házadban,
 Hogy hadd nyugodgyunk meg abban.

²⁾ Megjegyzendő, hogy a két vendégstrófa szerkezete is teljesen elüt a játék verselésétől. A „Dicsőség legyen“ kezdetűnek majdnem teljesen azonos, korabeli változatát a Kőrmendi-kódexben találjuk (Tud. Akad. kézirattára M. Cod. 4r. 34. sz.), és ebben a formában még ma is élő protestáns egyházi ének. — A másik valami himnusznak tréfás, a korban divatos diákfordítása lehet. Hasonlít Kájoni es Kisdí „In dulci jubilo“ fordításához.

³⁾ A szöveget pontos filológiai bemutatása helyett Kerecsényi Dezsőnek A Magyar Próza Könyvében kifejtett elvei szerint átlrtuk.

Pastor

Kinek hínak benneteket?

Joseph

Engemet hívnak Józsefnek,
Mária nevű hitvesének.
De könyörgök kegyelmednek,
Agy szállást illy hidegvetteknek.

Pastor

Én bizony nem adok, mert én juhász vagyok.
Uram híre nélkül senkit sem bisztatok;
Majd az akol felé én is kiballagok,
Hogy az juhot meg ne fujtsák az farkasok.
Ha szállást nem adnak, én vadnak istállók.
Hiszen én is ugyan csak azokban hálók.

Maria

Kéntelenek vagyunk véle,
Mennyünk az istállók fele,
Im az szalmával tele,
Abban magunkat tegyük le.

Pastor Secundus

Titire barátom, jer nyugodgyunk ez helyen
Míg az hajnali csillag feltetszik az égen.

*Angelus canit: Dicsősség legyen etc. Vide
post Reges in sequenti folio.')*

Rex Primus Casparus

Jöttünk napkeletrül hozzád nagy sóhajtvá,
Nagy szorgalmatossan kérdeztünk óhajtvá,
Hol született legyen Világ megváltója,
Ki lész a ki volna e dolog tudója.

Nem vala senki is, a ki megmondaná.
Hogy már születettél emberek váltásága;
Noha tudakoztuk sokáktúl az útba,
Csak csillagod vala ennék tanítója.

*) Az utasítás a másoló betoldása: „Az angyal éneklí: Dicsősség legyen stb. Lásd a királyok után a következő lapon.”

Vigad azon lelkem, hogy ez időt értem,
Mellyben Szent Uramot kisdeden szemléltem;
Áldott legyen neve, kit meg sem reméltem,
Hogy szentek királyját látni méltó lettem.

Te neked én azért nagy sokkal tartoznám,
Hogy kedved találhám, szívből is kívánnám;
Csak tudnék tetszeni, biz el sem mulatnám,
Kedveskedném ollyal, kit jobban alitnám.

Hogy ha kívántatnék nálad szolgálatom,
Nem kénelném tőled serény udvarlásom,
Mint most nap keletről hozzád lött járásom,
Ugy kész volnék holtig körüléd forgódnom.

Mit kívánsz, megadom neked Szent Uramnak,
Kit is szándékombul hoztam királyomnak,
Tirus aranyját, vedd Thársis bánnyájának,
Melly lesz példázója, király voltodnak.

Rex Secundus

Sábábúl jöttem én is hozzád messze földről,
Istent hogy imádgyak, ki leszállott égből,
Téged egek Urát tisztellelek szívből.
Ne utáld szulgádot, ki most hozzád térül.

Kisdeden szemlélek, de nagy Úrnak hiszlek,
Romlandó test alatt Istent s embert nézek,
Temjén illattyával mint Isten tisztellek,
Ez hitben meghalni minden tagom készek.

Rex Tertius

Üdvöz légy, Úr Kisded, kinek nagy hatalmát,
Az ég megmutatta diadalmasságát,
Csillagját bocsátta, hogy mutatná Urát,
Ki már megtanított, hogy tudnánk szállását.

Nem Isteni palotában, sem kárpitos házban,
Romlott istállóban fekszel csak jászolyban.
Im szemüinkkel látjuk, fekszel csak szénában,
Kevés posztócskák közt szorultál pólyákban.

Erre nem szorultál, hanem mi kedvünkért
Szenveded ezeket a bűnös emberért,
Megerőtlenedtél erőtlenségünkért;
Tudom, többet is kell cselekedned ezért.

Illy nagy jó voltodat mivel háláljam meg,
Sanyarú kínodat mivel szolgállyam meg?
Vegyed az Myrhácskát, mert ez jelenti meg,
Értünk meg fogsz halni, de nem rothadol meg.

Dicsértéssel azért mind földön, mind mennyben,
Hogy megadtad látnom magadot e testben,
Kit régi Szent Atyák kívántak éltekben,
De nem jöttél földre hozzánk idejekben.

Angelus canit

Dicsősség legyen menyben az Istennek,
Békesség Földön lakó embereknek,
Jó akaratú együgyű kösségnek,
Minden népeknek.

Pastor

Micsoda szokatlan zendülés hallaték fülembé?
Úgy tetszik, Angyali éneklés jöve füleimbe;
Ragyogó fényesség jöve szemeimbe;
Úgy tetszik mennyégben valák az elmémbé.

NB. Serkenj fel vide infra.⁵⁾

Hallode barátom, Titire, keljünk fel s mennyünk
Betlehembe.
Lássuk meg, mit adott Isten ott az helyben.
Talám valami jót ad aggot vénségünkben.

Pastor Secundus

Bátor mennyünk el épen Betlehembe

Pastor Tertius

Bele tehénbe...

Primus

Oda, Betlehembe! Bolond Bet...

⁵⁾ A másoló a következő sorokat kihúzta komolytalanságuk miatt. Itt a folytatást jelöli meg: „NB. Serkenj fel... Lásd alább.”

Angelus

Serkenj fel, Istennek választott serege!
Semmit ne mulass, menj be Betlehembe.
Ott az egek urát megleled romlott helyben.
Dicsírd s magasztallyad együgyűségedben.
Jászolyban találod világ alkotóját és megváltóját.

Pastor Secundus

Mi hozott engemet ez nagy Udvarházban,
Az Apám sem lakott nekem palotában,
Magam is gyakrabban ültem az gunyhóban,
Hogy sem efféle iratos tornácban.

*Hic reges pracagere possunt. Consequentur omnes
ride folio precedenti.⁹)*

Pastor Tertius

Titire barátom, jó tanácsot adál,
Oktonde bátyádnak okosan is szólál;
Efféle dologrúl sokat is meg szánnál.
Talám végre immár rajtam szánakodnál.

Pastor Primus

Mi lölte a szádot, talám köszvény bántja?

Pastor Secundus

De hogy, fogaimot most barátkoztattya.

Pastor Primus

Vesd ki, majd el rontya.

Pastor Secundus

Atkozom, míg élek, én a Bibic halmot,
mert bezzeg valóban megégeté számot,
soha nem adtam még tolvajoknak vámot,
De bezzeg megverék hóhérok talpamot.

⁹) Utasítás a játszókknak: „Itt előjöhethnek a királyok. Követik őket a többiek; lásd az előbbi oldalon”.

Pastor Primus

Nosza, had lássam meg, majd meggyógytom én.
Már sok sánta bakot meggyógyítottam én;
Fekügy le csak hamar, majd hozzálátok én.

Pastor Secundus

Jaj, te is hóhér vagy, átkozott, nem barbóly.

Cantus Pastorum

Salatum Pastorum chorus,
Adatott nekünk omnibus,
Üdvözítőnk gentibus,
Nagy örömünk flentibus.)
Hollók csar csar gyakorlyák,
Az új királyt imádják,
Verebek csir csir csiripolnak,
Fülemülék lip lip lipegnak.
A gödöllők kacagják,
A suták táncolják,
A Pásztorok vígadnak,
Édes borát megisszák,
Füstös kóbaszt kívánnak,
Innét tovább baktatnak.

Pastor Primus

Hej, Hügma, mi nem árt, ha meg is indulunk.
Amaz három Nemes embertül tanulnak.
Halládé az Angyal, mit monda mi nekünk?
Mennyünk Betlehembe!
Jászolynak találjuk Világ alkotóját
És megváltóját.

Pastor Secundus

No bátor, mennyünk el, de ne pusztá kézzel.
De mint hogy az búesut szokják járni, pénzzel.
Az ki akar járni hasznos nyereséggel,
Ajándakot vigyünk neki nagy bővséggel.

.) Salatum — tréfásan képzett melléknévi igenév. — Omnibus, gentibus, flentibus — mindnyájunknak, népeknek, síróknak; a magyar és latin szavak keveréke teszi vídammá ezt a pásztortáncot.

És mindgyárt fel teszem legjobbik juhomat,
Mellytül telé fejem kétszer sojtáromat,
Azontúl peniglen minden esztendőben
Kétszer ellik, ninesen kétség ebben.

Pastor Tertius

Én bizony nem merem fel tenni juhomat,
Mert igen rettegem mustoha Atyámat,
Hasonlatos képen patvaros Anyámat.
Ha fel tenném, jól megdengáznák hátamat.

Inkább lépesmézet adok neki, nagy örömet,
Almákat, szépeket hoztam neki édest,
Vajas és nád mézzel süttetest bélest,
Egynehány herócét, egen szép frisseket.

Pastor Quartus

Én is amaz kurta, furesa kis bariskát
Oda adom kezébe, had szaggassa gyapját;
Ezt is neki adom, a szép furoollyácskát,
Nészhetse melly hangos, fujhatsza a lyukát.

Pastor Secundus

Bizony igen hangos majd fiúk egy nótát,
Ez csinos muzsika megérne egy krajcárt,
Az egész pásztorság ne kiméllye lábát,
Kiki szép módgyával járja itten táneát.

*Fistula canit et pastores omnes sultant dicentes Cantus
Pastorum Salatum pastorum chorus ride circa finem post
versus delectos.*

*Poterit si tempus et res postularerit, et permiserit ad-
huc prolongari sequentibus.)*

Pastor Primus

Hej, Hujna, te vagyé oda fel a boglyáú?
Hallád-e ha ott esznek a juhok a szénáú?

Pastor Secundus

Ime, itten vagyunk ketten, rakjunk tüzet,
Tik is magatoknak, gyermekek, más helyett.
Keressetek közel, lobbansatok szenet.
Az míg fen látyjátok az Göncő-szekeret.

*) Hosszabb utasítás a játszókknak: „A furulya szól, a pásztorok valamennyien táncolnak és éneklük a pásztordalt: Salatum Pastorum chorus; lásd a vége felé, az áthúzott versszakok után. — Ha az idő és a körülmények engedik, meg lehet még toldani a következőkkel“.

Pastor Tertius

Titire barátom, jer nyugodgyunk ez helyen,
Míg az hajnali csillag fel tetszik az égen.

Pastor Parvus

Nézzétek, nézzétek, melly igen égnek az istállók,
Nyilván, meggyújtották azt valami szállók.

Pastor Secundus

Nosza, hamar költsök fel az Atyánkot,
Mert majd itt égettyük minden juhainkot.

Pastor Primus

Nosza, hamar Apa, meggyúlt az istálló!

Pastor Magnus

Mi dolog? Mi dolog?

Pastor Secundus

De mit kirjákodtok, talám nincs eszetek?
Gyermekek szavának semmit ne higgyetek.

Pastor Tertius

Inkább indullyunk el innét, mennyünk az Bíróhoz,
Mert hogy itt maradjunk, ninesen kedvem ahhoz,
Vígán vár bennünköt az pintes kannához,
Mellyet megkészített már az asztalához.

Mennyünk el! Órizza Isten juhainkat,
Vezérellye minden utainkat.

* * *

A bevezetésben következőesen betlehemesről írtunk, pedig a cím vízkeresztéről és processióról, körmenetről beszél. A középkori vízkereszt-i játékok emléke keveredhetett önkéntelenül is az író, a másoló emlékezetében és nem véletlenül. Ugyanazt érezhette ebből a játékból, ami nekünk is sejtésünk: Nemcsak az eszei jámbor társulat, a „Szent Kereszt Céh“, de a jegyzőkönyvében ránkmaradt betlehemes játék is középkori szellemről és hagyományról tanúskodik a magyar barokk korban. A *legrégibb ismert magyar betlehemes* lejegyzésünk tehát bepillantást enged népi játékaink fejlődéstörténetébe.)

Holl Béla

*) Fejlődéstörténeti jelentőségét a Vigilia következő számában dr. Matthia Károly dolgozata fogja bemutatni.

ASSZISZI SZENT FERENC ÉLETÉBŐL*

XXX. fejezet.

A jászolról, melyet az Úr születésnapján állítottatott.

Szentünknek legfőbb törekvése, legforróbb vágya és leghesztánabb eltökélése az volt, hogy mindenütt és mindenben megtartsa a szent evangéliumot és tökéletesen, teljes éberséggel, teljes odaadással, elméjének teljes megfeszítésével és szívének minden rezdülésével kövesse a mi Urunk Jézus Krisztus tanítását és utánozza példáját. Egy pillanatra sem szünt meg tehát szavairól elmélkedni és beható szemlélődéssel szüntelenül szem előtt tartotta mivelkedeteit. Különösen a megtestesülés alázatossága és a kinszenvedés szeretete fészkelte be magát olyan mélyen emlékezetébe, hogy mellettük alig tudott másra gondolni.

Ebben a tekintetben különösen nevezetes és emlékezetre méltó az az ünnepség, melyet halála előtt három esztendővel¹⁾ Greccio városka határában a mi Urunk Jézus Krisztus születésnapjának tiszteletére rendezett.-

Elt azon a környéken egy bizonyos János nevű jóhírű, de még jobbéletű ember. Boldogságos Ferenc nagyon szerette ezt az embert, mivel, bár nemessége révén messze földön nagy tekintélyben állott, a vér nemességét semmibe sem véve egyedül a lélek nemességére törekedett. Boldogságos Ferenc, mint már azelőtt is többször megtette, karácsony előtt vagy tizenöt nappal magához hívatta János urat és így szólt hozzá: „Ha azt akarod, hogy az Úr közelgő ünnepét Greccióban üljük meg, úgy siess és szorgalmasan tégy meg mindent, amit mondok neked. Meg akarom ugyanis eleveníteni a betlehemi kisded emlékezetét és tulajdon testi szemeimmel akarom szemlélni gyermeki korlátoltságának kényelmetlenségeit, látni akarom, hogyan helyezték őt a jászolba s utána, hogyan feküdt az ökör és a szamar előtt a szénán“. A derék és hűséges ember a parancs vétele után gyorsan elsietett és a kitűzött helyen elkészített mindent, amit a szent kívánt tőle.

Ezenközben elérkezett az öröm napja, megjött az örvendezés ideje. Megérkeztek a különböző helyekről odahívott testvérek, úgyszintén a környék lakói, férfiak és nők; tehetségéhez képest mindenki gyertyát vagy fáklyát tartott a kezében, hogy örvendező lélekkel bevilágítsa az éjszakát, mely ragyogó csillagával fényt hintett a napok és esztendők végeláthatatlan sorára. Megjött Isten szentje is és mivel mindent készen talált, örvendett neki. Készen állott a jászol, ott volt a széna és odavezették az ökröt és a szamarat. Ünnepelt ott az egyszerűség, vigadozott a szegénység, fel-

* Részlet Celanói Tamás Asszisi Szent Ferenc életrajzából.

¹⁾ Azaz 1223. december 25-én.

magasztaltatott az alázatosság és Greccio mintegy új Bethlehemi alakult át. Az éjjel olyanná lett, mint a nappal és mondhatatlan gyönyörűségére szolgált az embereknek és állatoknak egyaránt. A megérkező embercsoportok megüjult örömmel örültek a titok megismétlődésének. Az erdő kiáltásoktól visszhangzott és a sziklák szent énekek hangját verték vissza. A testvérek az Úr szokásos díszétét zengték és az egész éjszaka örömujjongással telt el. Isten szentje megállott a jászol előtt, nagyokat sóhajtott s közben a fájó részvét és a túlradó öröm csatáztak szívében. A jászol fölött kezdetét vette az ünnepi mise és a misézó pap szíve újszerű vigasztalással telt el.

Isten szentje szintén magára öltötte a szerpapi ruhadarabokat — t. i. csak szerpap volt — és esengő hangján megkezdte az evangélium éneklését. Hangja, erős hangja, behízelgő hangja, tisztacsendű hangja, érces hangja a legnagyobb boldogság élvezésére hívogatta az összes jelenvalókat. Utána prédikálni kezdett a körülálló népnek és mézédés igéket mondott a szegény király születéséről és a kicsinyded Betlehemről. Mikor Krisztust Jézusnak akarta mondani, a szeretet szertelen lángolásában többször bethlehemi kised néven említette és a Betlehem szót bégető báránynak módjára ejtette ki; közben száját egészen betöltötte nem annyira a szó, mint inkább a túlradó érzelem édessége. A bethlehemi kised és Jézus nevének kiejtésekor nyelvével mintegy végignyalta ajkát és nyelvvel boldogan élvezte a szó édességét.

És ime megszokodtak ott a Miundenható ajándékai: egy erényes férfitól elcsodálatos látomás tárult. A jászolban ugyanis egy élettelen gyermeket látott feküdni; mikor azonban Isten szentje odalépett hozzája, úgy tetszett neki, mintha a gyermeket mintegy alomból új életre támasztotta volna. És nem is volt egészen alapítalan ez a látomás. Mert lám, a kised Jézus sokak szívében egészen feledésbe merült; most ellenben Isten irgalmából szolgálának, Szent Ferencnek eszközlésével megint életre támadt és kiigtathatatlanul mélyen belevésődött az emberek emlékezetébe. Az ünnepi virrasztás végeztével kiki örvendve tért vissza otthonába.

A jászolba tett szénát gondosan megőrizték, hogy felhasználásával állatokat és barnokat gyógyítsanak az Úr nevében, aki im megszokasította könyörülő irgalmát.

Később a jászol helyét az Úrnak szentelték s föléje Boldogságos Ferenc atyánk tiszteletére oltárt és templomot emeltek, hogy ahol valamikor az állatok a szénát ették, ott azontúl testük és lelkük egészségére az emberek vegyék az ártatlan és érintetlen báránynak, a mi Urunk Jézus Krisztusnak testét, aki kibeszélhetlenül nagy szeretetében önmagát adta értetünk s aki az Atyával és a Szentlélekkel egyetemben örökkön-örökké él és dícsőségesen uralkodik. Amen. Alleuja. Alleluja.

Vége a boldogságos Ferenc életéről és mivelkedeteiről írt mű első részének.

A MEGNÓTT ÉLET*

A Léda-korszak 1912 tavaszán végérvényesen végetért. Május 16-án megjelenik a Nyugatban az „Elbocsátó, szép üzenet“, a „Léda ajkai közt“ töltött évek kegyetlen végszava. Léda megméretik és könnyűnek találtatik. Nincs; nem is volt: „Elöttem kis kérdőjel vala — S csak a jöttömmel lett beteljesedve“.

*Kérem a Sorsot, sorsod kérje meg,
Csillag-sorsomba ne véljen fonódni
S mindegy, mi nyel el, ár, avagy salak:
Altalam vagy, mert meg én láttalak
S régen nem vagy, mert már régen nem látlak.*

A szerelemisten Ady utolsó nagy, gögös gesztusa ez. Még egyszer fölmagasodik „krözusságában“, „magát imádó önmaga“ fölényével: mintha ez az egész „héja-nász“ nem lett volna más, mint véres, pazarló önszeretés. „Magam szeretem, ha szeretlek“ — vallotta a „Vér és arany“-ban (*Add nekem a szemeidet*). „Nem a némbert, én magamat csókolom“ — hirdette a „Szeretném ha szeretnének“ egyik verse (*A Hágár oltára*). S most a végbücsű, eltaszítva, megalázva, megsemmisítve Lédát:

*Milyen régen csupán azt keresem,
Hogy szép énemből valamid maradjon,
Én csodás, verses rádfogásainból,
S biztasd magad árván, szerelmesen,
Hogy te is voltál, nemcsak az, aki
Nem birt magának mindent vallani
S ráaggatott díszeiből egy nőre.*

Talán egykori bemutatkozó versei óta nem esendült föl Ady hangjában ilyen büszkén páratlanságának, senkire rá nem szoruló nagyságának, élet fölött való szuverén uraságának öntudata. „Ős, bennemi Góg, pogány önszerelmem, — Véresíkos fényű, intó rendelés“... Kevélyen veti el Lédát és a multat; jelennel töltekezve ismét az élet egészét akarja (*Köszöntő az életre; Hajh, élet, hajh*), újra megifjodik s megistenül (*A magunk szerelme*), frissen fogadja élete késett áldását s „mindent, mindent újrakezd“ (*Új, virágos ifjúsággal*):

*Be hazudtam vén teltségemmel,
Be jó az édes habzsolás,
Be sűrű jószág a csoda,
Be jó ember a derült ember.*

* Ady Endre születésének 75. évfordulójára.

*Olyan édes-fáradt az este
S mozgatók a fény-reggelek
S oly boldog az eltévedés
Kis boldogságokat keresve.*

Megtalált, új ifjúság; vidám temetése a multnak; „de élni, de élni”; „Élet, állok elébed”: ez a Lédával való szakítás idejének hangulata, ez lüktet „A magunk szerelme” kötet egész első ciklusában, melynek már a címe is jellemző: „A visszahozott zászló”. Azt hirdeti, új tavaszba rohan:

*Sarjadtan buja, szent áhítatom,
Be hurcollak, be nagy kedvvel keverlek,
Be sok némben kontyára készítem
Hős koronám, a bolondos szerelmet,
Be nagy is a magam-veszejtő szándék...*

De ennek a versnek, egy hónappal a nyilvános Léda-búcsú után, egyáltalán nem diadalmas a címe. Lukáts szkeptikus, fanyar: „Nő-kergető, fényes hazugság”. Ez a hajszolt szerelembe-száguldás a Lédától való megmenekülés után is csak menekülőnek maradt élet tobzódása. Őszben kicsikart kikelet. A kinőtt karmú vágy zsákmányra les, de a szív már nem a régi bátor ragadozó. Ady legszomorúbb, legkeserűbb muszáj-herkuleskedése ez. Soha ily kevés meggyőződés, soha ennyi sivárság a szerelemben. „Jaj, be űzött vagyok, be árva”... Van még egy-egy zsúfolt, crótikusan tavaszszagú verse, mint a „Vérmuzsikás, esodálatos harc” például; de a nyüzsgés mögött ott les a „riasztó esőnd” s milyen elszólásszerűen jellemző ez a sor, ez az „álarc” szó a esőkkergető tavaszi lázat festő strófában: „Szerelmes *álarc* minden arcon”. Mert még e régi bujasággal incselkedő tavasz fölé is „a esontvázak katedrálisa” borul s az Élet dús sarjadása is csak „föhalás”: „És Halál-Úr templomában. — Hol tolongva hal föl az Élet. — Rettegve, félve hódolok — S félek, hogy már tán nem is félek”. Halállal szomszédos szerelem ez, amilyenek majd az „Őszülő erdők rettegése” a Mylitta irántit is mondja.

Két verset kell még idéznünk „A magunk szerelme” kötetből, hogy egészen megértsük ezt a Léda-utáni, kiégett, föl-föllángoló, legkeserűbb harcában vergődő Adyt, akihez „künnről megjöttek a belső csaták”. Mindkettő a „nagy” versek közül való. Az egyik (1912 augusztus 16-án jelent meg) az ifjúság-kergető, kései, rok-kant mánorfejedelemkedését űző költő vallomása, Ady ekkori lírájának és életének egyik kulcsa: „Én erőszakos ifjúságom”.

*Birkózó ember sohse birkóztam
Olyan elszántan, istentelenül
Magammal és maradt crómmal,*

*Mint most, hogy súlyos veszedelme ül
Nyakamon a vénségnek.*

*Minden kétségem: a csak-azért-sem,
Minden gőg-gondom: megmutatom
S rohanok mohó szilajsággal
Illetlenül fiatal utakon
Vissza az ifjúságba.*

— — — — —
*Igy lép egy Úr sírjának feléje,
Ki szegyenli ranggal a kimutást
S nem sikolhat ki a szívéből
Élete, lelke és az Ifjúság
S ifjan megy a Halálnak.*

A szerelem az ő szemében egyértelmű az étellel, bizonyosság magamagának arról, hogy él: „Úgy kellenek élethez a szerelmek“ (*Kérdés két szemekhez*). A Halállal viaskodik, a Halált győzi le a szerelemben. „Tudod jól, hogy halásra számítok — S amit az Élet elvett, — Tán holnapig mind Veled pótolom: — Halálosan szeretem a szerelmet“ (*A szépítő öregség*). Öreg legény magahitető hősködése ez: „Elérni olyan lehetetlen — S csapongni és tévedni százfelé — Olyan gyönyörűség, — Olyan vitézség, olyan hős-tett“ (*Csupán magamtól búcsújom*). De ebben a sietőssé lett életében nagyon is jól tudja, hogy mindez önáltatás. „Hívő csalások, csalt hitek — S egy semmire örök vágyódás“ (*Imádság csalásért*), hajdani, igazi, mámoros hősiség fáradt mímélése: „Az asszonyom?: — Ha ifjabb lennék, tán szeretne, — Igy csak egy renyhe, — Lassú, kis ígértű — Pillantást küld el vétve, — Én pedig másolt: régi lázainat — Küldöm esérébe“ (*Erdőben, esős délutánon*). Akármilyen bolondul akarja most „mindenkitől a semmit“, kis senkikkel, rövidszoknyás, iskolakönyves „induló nőekkel“, bozótbóljött lányokkal, falánk csukákkal, ifjú karok kikötőjében: egy nagy élet „levirradása“ már ez a Magyar Király-beli hajszolt szatírkodás az „illetlenül fiatal utakon“, és eszmör, esüggedés, szívbajos ember fulladása (*Nő van mellettem*).

A másik nagy vallomás-vers, mélyebb, bonyolultabb, Ady „titkai“ tövéről fakadtabb, egy hónappal a Léda-búcsú előtt jelent meg: „Valaki útravált belőlünk“. Egy-egy sora mintha nagyon messzire mutatna vissza, arra az időre, amikor a most megtört, megcsontult hős napkoszorúzottan lépett ki a ködből a fényre, amikor büszkéen s minden titkaival gazdagon megmutatkozott. Az „Új versek“ egyik borzongató, bizonyára francia szimbolisták olvasásáról tanúskodó, 1905-ből való darabja, „A vár fehér asszonya“ rémlik föl az emlékezetben — s rémlett tán Adyban is — s „valaki, kiért hiúk voltunk, apródok s cifra dalnokok“, Léda-zsoltárok dalnokai. Az egykori szemeket kigyújtó, várablakon kinevető fehér asszony eltűnt; a vár üres, omladozó. De az asszony, aki im-

már nincs, szinte megnő nemlétében; Léda s Ady világának egész Léda-mitosza most, itt, lezárásakor nyeri el valódi értelmét, jelentőségét, most, holtában kapja meg megörökítő lelkét, célzásai most teljeseznek be, most, a „Valaki útravált belőlünk” világosságánál válnak érthetőkké. Fájdalmasan s búcsúzóan „bolondosan furesának” látja magát a költő; lelke „mint elárvult pipere-asztal, mint falnak fordított tükör”; sirat valakit: bennesarjadt asszonyrészét.

*Ingunk s mint rossz tornyok, bedőlünk,
Nagy terméink üresen kongnak,
Kölykösen úszók szemünk:
Valaki útravált belőlünk
S nem veszi észre senki más,
Milyen magános férfi-porta
Lett a szemünk, lett a szívünk,
Szemünknek és szívünknek sorsa,
Mert asszony-részünk elhagyott.*

*Nem tudjuk szeretni magunkat
És nem hisszük el, hogy szeretnek,
Akombákomos szépeket
Idegen, váró embereknek
A régi tussal nem írunk,
Mert mi csak magunknak bókoltunk,
Asszony-énünkért, szertelen.
Erte voltunk jók, ha jók voltunk
És kacérok és hűtlenek
És most sírva megözvegyedtünk.*

A vers Lédáról is szól, kétségkívül; de pusztán Lédát látni Ady asszonyrészében: túlságosan könnyű értelmezés volna. Inkább arról van itt szó, hogy maga Léda nem más, mint Ady-nak ez az „asszony-énje”; Léda csak annyiban van és volt, amennyiben ez az asszony-Ady testesül meg benne; az, amit Ady önmagából beléje lehelt: „általam vagy”, „bíztasd magad, hogy te is voltál”; s Lédának le kell hullnia, meg kell semmisülnie, mert meghalt, útravált éltető s fönttartó lelke, Ady „asszony-énje”. Emlékezzünk az „Új versek” egy csak innét érthető költeményére: „Ha fejem lehajtom”.

*Egykor nagy asszonyként hollyongtam
Forró és buja tájakon
Almatagon.*

*Messze és mélyen az Időben
Én asszony voltam: termetes,
Szerelmetes.*

*Jöttek utánam vézna ifjak
Símán, vágyóan, betegen:
Emlékezem.*

Idézzük föl a „Vér és arany“ egyik különös Léda-versét kapcsolatuk szerelemnél mélyebb, több, nagyobb voltáról, ősi, vérségi egységéről: „Ezer éve vagy több éve, — Valamikor lyányom voltál. — Az én biztos lyányom voltál. — Lyányom avagy feleségem? — Egyek vagyunk mi nagyon: — Valamikor lyányom voltál“. Vagy gondoljunk a „Hiába hideg a hold“-ra a „Szeretném ha szeretnének“ kötetből, mely szintén az Időt legyőző szerelemnek azt a hatalmát hirdeti, mely visszaállítja a két egybehulló ember ős-egységét: „Nincs már közel és nincs már Távolság... — Úgy borulunk, úgy remegünk — Egyésbe, mintha soha-soha — Kettő nem lettünk volna ketten... — Nagy ámulva — Tárta ki karját két szakadt — Egy ember és megint egy lett újra. — És nem is volt ez szerelem, — Csak visszaforrás újra itt, — E választó, bitang időben“.

Az „asszony-én“; az, aki vállalta és megjátszotta hősi szerepét, „csók-úrságát“, aki „az öröm hajóján“ hasította a tengert s akiben héroszi, apollói magát nézte gyönyörködve és szerette gögösen Ady: az asszony-énje útravált, eltűnt, kiegészített. Léda elbocsátása szimbólikus: Ady életének fordulóját jelképezi. Az, aki a búcsút követő másfél esztendő „Zavarából“, rettegésekkel vegyes mámorraiból, öregség ellen harcolt „szégyenkező“, megalázó és szívrogosoló harcaiból végül fölmerül: egy szinte kopáran illúziótlan, üressé mart és csodák látásaira tárt lélek. Ahogy „A halottak élén“ nagyszerű bevezetője mondja: „Jönnek rendjei a csodáknak, — Kiket eddig tán meg se láttak. — Jönnek mindenek, jönnek, jönnek, — De a hiteim elköszönnek“.

Az elszánt birkózásban Adynak végül is meg kellett adnia magát. A „kis boldogságok“ kergetésének végszava a „nekem már mindegy“ (*Kis női csukák*). A szerelmes ölelés elesuklik, mint a „Hal helyett kígyót“ megrendítően szép emlékmenetének végén: „Hajdan tüzes, bolondos két karom — Még megmozdul vágyva, feszítve — S azután mint két fojtott kígyó — Mellekre-kulcsoltan esik le“. S a Mylitta-szerelem már csupa rezignáció, ősz, „temetésdi-játék“, „föllegek járása hideg magasakban“ (*Játék, játék, játék*); verseiben minduntalan avarcsörgést hallani s hó, tél, hideg borzongása csap meg; „őszülő erdők rettegésével“ teljes, szemben a hősi évek sugaras, napistenes, Dél-ragyogású Léda-szerelmével. A legszebb Mylitta-vers (*Őszülő erdők rettegése*) záró strófája mintha csak késő, alkonyi válasz volna azokra a régi mámoros élményekre, melyekben a szerelem beteljesítette legfőbb hivatását, győztes csodáját: megállította az Időt. Mert az órák szívverése itt is áll; csakhogy a Halál messzi léptei dobognak helyette.

*Az Ősz nap-órája megállva
Figyeli szánk gyáva közeledtét,
Néha a köd hó-szagot érzel,
Ágyaink színes avarra vetnék
S őszi erdőkből kidalol
Szerelmünk gyász-hitű rettegése.*

* * *

A Lédával való szakítás esztendeje a világháború előtti magyar politika legfeszültebb éve. Ady úgy látja, érzi és hirdeti: indul a vén, magyar tespedés, nő a dühösek szent szektája; „aratás lesz, ne féljetek“ (*Ének aratás előtt*). Megérkezett a Szent Lélek karavánja és jussát követeli: szó helyett tettet s eszmék helyett valóságot: „Hejh, Szent Lélek, nem vár a karaván, — Éppen elég volt az eszme-evés. — Viharverten és sakáltépetten — Várjuk: jöjjön hát a kitöltetés“. A Guignol-országoskára nehezéd csönd mélyéről „fekete és vörös bosszúk“ hörgését hallani, „A titkos átkok halk tárnáiban — Sosem hallott pókolgépek hevernek“ s közel a pillauat, mikor „ez a kicsi, ezerszer lekötött ország robban“. Ady nemcsak várja, hanem követeli és készíti is ezt a pillanatot. Hangja legkeseőbb átkaiban sem volt még olyan kemény, mint most, „A magunk szerelme“ kötet javarészt 1912-ben, a nagy politikai harcok ihletében írt verseiben, a „Szent Lélek karavánja“ cikluséiban. Szemközt a „talmi nádorral“, „balog nádor úrral“, „bujtó, új, kan Báthori Erzsébettel“, „gyujtogató, csóvás emberrel“, Tiszával, a Láz fölrobogó ifjú seregének élén, „kardok, puskák, lópaták“ tobzódása fölött, egy készülő és türelmetlenül sürgetett forradalom indulatával hirdeti az „igaz, utcai álmok“ hamaros teljesültét. Hunnia „úri trágyadombja“ fölött betelt a sors; a dőzsölő úr-Hunnia kevély tornyai alatt megrendült a föld: „Rohanunk a forradalomba“.

Ady túllátott a monarchia keretein; nagyobb, európaibb távlatokhoz edzett szemmel nézte és látta a magyarság helyzetét. A hazai politika számos főlszínen kavargó problémája és küzdelme tűnt e magasabb kilátóról paródiának vagy haláltáncnak; viszont több mozgalma, melyet a létét féltő uralkodó osztály mintegy közrendészeti s karhatalmi ügyként kezel, elsőrendű fontosságúvá, sőt egyedül lényegessé emelkedett. E mozgalmak erőszakos elfojtását, legalábbis elnémitását a középosztályi átlagos nacionalizmus közvéleménye azzal igazolta, hogy a feszült nemzetközi helyzetben mindenképpen biztosítani kell az ország rendjét: „Csitt, kuss, mert háború lesz. — Igy szólanak a belül-háborgóknak“ (*Mi kacagunk utoljára*). Ady azonban nemcsak a közelgő háborút, nemcsak a magyarság aláásott jövőjét, végzetes rosszhi-rét látta, hanem a háború fölremlő véres álarca alatt megsejtette, megérezte azt a másik, mélyebb háborút is, amelyet az „utoljára kacagók“, a kihasznált népmilliók vívnak azok ellen, „kik

élnék mások életéből“ („Csináljanak háborút, — A mi örök háborúnk sokkal készebb“); azt, melyről „úr-Hunnia“, a nép erejére számító „gyáva hatalmasok“ nem akarnak tudomást venni; azt, melyet itthon „katonák, pandúrok, véredek“ fojtanak és a hazafiaskodó ábrándosság szólamai lepleznek el.

*S hogy százezreknek a szívéen már dobol
Nagy, világgyűró harenak a dobossa,
Hogy komoly játékot akar a világ,
Mely rablott hitét, javát visszahozza,
Mit is sejtik azt Mezőhegyesen?*

írja 1912 őszén (*A mezőhegyesi háború*). Ettől a földlökéses évtől, parasztság, munkásság megmozdulásától Ady azt a forradalmat várta, mely elsöpri avult, erőszakkal fönntartott társadalmi formáinkat, megdönti az úri-rend osztályuralmát, új országot teremt s a magyarságot, „ezt a világuak nem közössét“ visszaemelve a nemzetek közösségébe, elhárítja fejünk fölül a végzetet. Ez a remény hevíti ihletét, ez fűti hangjának új, az eddiginél szabadabb, oldottabb lobogású retorikáját. S aztán ez a remény rokkan meg a szívében.

Nem mintha nem törődnék többé a politikával. Maria-Grünből, hová gyógyulni vitték, írja 1913 márciusában: „Innen nézve még jobban dühít a magyar élet, mint valaha, de érdekel“. Elmondja még a „Nagy lopások bűné“-t négy keményen suhinto tereinában („Ezek itt honuk fórumát földülták, — Hullacsnok ez, ahol se meghalni, — Se föltámadni nem tudnak a hullák“; és Tisza címére: „Vezérük is csupán rosszul szavalni — Tudott a híres magyar becsületről — S hagyta hazáját förtelmeket falni“); még eldörgi Tiszáék fejére „A Hóseás átká“-t; de bármennyire „alkalmiak“, tények, események által sugaltak is ezek a versei a „Ki látott engem?“ kötet három ciklusában (*A kényszerűség fája, Sípja régi babonának, Véres panorámák tavaszán*): más a hangjuk, más a költő magatartása is, mint „A magunk szerelmé“-ben volt. Ott együtt remegett idege az eseményekkel, ott forradalomszító, tífzesiholó vezér volt, rohanva seregei élén a készülő, készített jövőbe, „piros, szabad ünnepebe“; itt mintha megállva, fölemelkedve, valamilyen időtlenebb távlatból kezdené szemlélni és ítélni azt, amin, úgy érzi, segíteni úgy sem lehet, s azt, aminek menthetetlenül be kell teljesednie. Csalódott népében, mely nem követte a forradalomba? „Valaminek — Mégis, mintha jöttünk volna. — Csak éppeu seregünk nincs nekünk sem“ (*Csillagos vén csatalovak*). Igaza volna a bujdosó (Grácsa, Grünbe bujdosó) magyar fülében fölszendülő babonaszónak? „Szól a sípszó: átkozott nép, — Ne hagyja az Úr veretlen, — Uralkodást magán nem tűr — S szabadságra érdemetlen, — Ha bosszút áll, gyáva, laukadt — S ha kegyet ád, rossz, kegyetlen“ (*Sípja régi babonának*).

A foradalom reménye füstbement, eljöttek „az undor órái“, („Ha gögös, dőzsölő hadak — Ültek nyakára romló népnek, — Így van az rendjén bizonyára — S csak aki méltó, az szabad. — Egy-két szegény íródia — Sohse állított meg még sorsot — És népeket veszejtő, titkos — Törvényes, nagy tragédiát“). Otthon — így látja Maria-Grünből — tovább tart a peremberkéék dáridója, „bolondját járja a világ, — Majmos, zavaros, perces, hittelen, — Nagy, súlyos álmok kiterítve lenn, — Fenn zűrös, olesó kis komédiák“. Ez az, aminek ő már fölötte van; olesó mai hiteken túl a jövő és a jövőben-élés nagy, prófétai hitével néz immár szembe a Végzettel: a magáéval és a fajtájáéval. Nagy, mélységes, szinte a történelem tárnáiból fölszakadó mindennel-leszámoltság hangja kondul egyik-másik versében. „Akarták istenek: — Történjenek dolgok, — De igaz a csak annak van, — Ki mindent megoldott, — Mindennel leszámolt“ (*Nem nagy dolog*). A mindennapok jelenétől, „zűrös, olesó komédiáitól“ elfordul a „lenn“, mélységes-mélyen, tetszhalottan, „kiterítve“ fekvő, mégis csak minden föld-rengést túlélő, egyszer mégis csak föltámadó „álmokhoz“. Mert „fenn“ már nem lát reményt: „Ez már csak a kétségbeesés, — A Jövőnek szóló megmutatás — S a kínpadra vont becsületnek harca“ (*Válasz bajnoki hívásokra*). „Kin van már csak itt s egy-két ember távol — Kitekint daccal s új dacot kovácsol, — Hogy hátha mégis csoda esik velünk“ (*Kin és dac*). És: „Úgy kell állnunk, mintha hinnők, hogy győzünk“ (*Véres panorámák tavaszán*). Egyre jobban elmagányosodva hajlik — és hajlik önmagában is — magyar sors és lélek fölé, titkukat kutatja és idézi, az örök magyar paraszti végzetet (*Arat a magyar, A hőkölés népe*), az ihletnek azt a forrását fakasztva föl, amelyből majd egy év múlva „A mesebeli János“ s 1916 derekán a megrendítően mély és hatalmas „Nótázó vén bakák“ születik; s most már a jelent is ebben az ősi, időtlenné táguló távlatban látja, érzi és szólaltatja meg: mintha a jelen látványán jajduló panaszát századok megért keserősége, betelt végzete zúgná benne (*Új törvényt, Werbőczy: Beteg századokért lakolva; Az halottas ünnep; Nem nagy dolog: A Hőseás átka*)...

*Bántott, döfölt folyton a Pénz is
S szép humanitások játsztak velem,
De lelkemből más sohsem érdekelt
Fölszánt poeta-ceruzámat,
Csupán politika és Szerelem —*

vallotta Ady „A magunk szerelme“ bevezető versében. A Léda-korszak végleges lezárultát követő két esztendőben éppen ebben a számára két legfontosabban, Politikában és Szerelemben éri fájdalmas megrázkódtatás. A forradalom elvetélt, forradalmi nép-

híjján („Bizonyisten, rongy országot — Lázadásba vinni — Úgyse lehet: mindegy“); a göröcsösen hajszott szerelem mögött halálarc nevetett rá („Igy temetkeznek a büszke királyok“). A „Ki látott engem?“ kötet vers-elbocsátó gesztusa: „Ez a harc volt talán a legnagyobb — A csók, a láz, a vágy, a hit után, — Fuss seregem, magamban maradok“.

„Magamban“, de nem lezártan, befejezetten. Még várt rá „az egyedüliség vigasza“ (ahogy egyik versének címe mondja): „A magunk szerelme“ s a „Ki látott engem?“ ormai után a legmagasabb tető, „A halottak élén“, a megnőtt élet és fájdalom minden titkokuál mélyebb titkaival. Ady legnagyobb, szinte egy emberélet arányait meghaladó hősisége, a „csodák föntjén“, amihez mindaz, ami Léda után volt, minden szenvedés és remény, minden kiábrándulás és kudarc mintha csak tisztító tűz, előjáték lett volna. S ő, aki annyi mindent megérezett, úgy látszik, sejtette, tudta ezt is.

*Barátok, brávók, hívek, ellenek,
Kiknek tetszettünk, és tetszett tetszeni,
S évoé, még az asszonyok is
Elmaradoznak.*

*Igy épít a Sors hős életeket
S velük, jaj, bölcsen s így tréfálkozik:
Ne nőjjetek, fák, az egekig
S szívek magasra.*

*Tudtam a tréfát, azért mentem bele
S áldom a sorsot: velem tréfálkozott
S lelkemben száz hősi élet maradt
Magam maradván.*

Amikor „A magunk szerelme“ megjelent, Hatvany Lajos néhány (azóta visszavont, maga által is tévesnek minősített) bíráló megjegyzést írt Adynak: hogy hiányzik belőle a koncentráció, nem ura hallucinációinak, ismétli magát; Aranyra, Petőfire, Csokonaira hivatkozott s a „minden életkorban új“ goethei zsenire. Maria-Grünből Ady levélben is, versben is válaszolt. „Magyarországunk, a magyarságnak — írja a levélben — ennyire exponens valakije nem volt még, mint én és ha élőhalott leszek vagy akármilyen csúnya vég ér, vagy páratlanul szép, így kell történnie, a fajtám multja és mivoltja miatt“. A vers a „Hunn, új legenda“: Ady önmagáról, küldetéséről valló versei közt a leghatalmasabbak egyike. Egy önmagánál több, nagyobb, jelentősebb élet büszke vallomása. „Messziről és messzire megy az élet“, ezrek életének sumája, ős állandóságú, milliókat vállaló; súlyosabb és teljesebb

mindenféle irodalomnál: Sors és Végzet: „Én voltam Úr, a Vers csak cifra szolga“.

A fajtajával való egységnek ez az élménye nem új; többször elmondta már, mennyire a magyarság példájának, megtestesítőjének, sorsa szimbólumának tudja magát: „Azért éltem tragikusan, bután — Mert a sorsom magyar“ (*Régi énekek ekhója*). Mind ebben azonban volt eddig valami harcos gőg, kevély önérzet; most pedig mintha ez a gőgjeiből is kifosztott Ady megtelnék egész népe fájdalmával, végzetével, tragikumával; mintha már nem ostort emelne ellene, ő, aki pedig „a szidáshoz nem jogtalan“ (*Hát ezért bolondultunk?*), hanem csak zokogna érte és helyette s áldozatul ajánlaná „szegény, epokhás szívét“ a javult unokáért, magára kérve és várva a „megrugdalt Ma silány népének“ megaláztatását és szenvedését, hogy „Mindem rámért, dühöd! fájdalom — Mi bolond életünket érje“ (*Örökkön így volt*). Élete már nem a magáé; várásba-fáradtan, békülésre készen, mikor „Sokított Sokhoz az Elég — S hozzám a béke illenék“, szinte elárasztja, beléözönlük a mások, a magyarság sorsa, kínja, rettegese.

*Minden, mi itt fájditva rezdül,
Rajtam fut át kasul-keresztül,
Én vagyok fájdalom-kamat,
Én hurcolom meg magamat
S magam életét alig éltem.*

*Jól megüzött magam a sorsom
S mégis a magyar sorsot hordom
S mégis ez átkozott mezők,
Magyar mezők és könnyezőők
Magamnál százszor jobban fájnak.*

Ez a „távozó léptű férfiember“, akinek már egyre sötétebb az útja (*A nagy híd, Még fájóbb könnyek*), mintha már az időből is kiszakadna: „Futó sorból rontva kidőltén. — Nem is vagyok talán már. — Nem is lehetek az Időben“ (*Kár volna érted*). Mintha valahol külön, egy oszlopon, egy talapzaton, egy hegyormon állna már s onnét szemlélné a Végzet jelenéseit s a Sors fältáruló titkait, mint egy próféta, eleve-rendelt vátesz, akinek hangjában az időtlenség távlatai visszhangzanak s aki ha jelen látomásokról szól is, végzetes, örök dolgokról beszél. „Engemet kötaek égbeli jegyek“ — mondta hátatfordítva a magyar Babel olesó komédiáinak. (*A perc-emberkék után*); s egy későbbi, már háborúalatti versében (*Már előre rendeltettem*, 1915 március) így vall erről a próféta-ságáról:

*Alom-mázsát hordok magamban
S mint ragyogó, súlyos kíséret*

*Nézegetem a maiakat
És imádkozva látok, mérek.*

*Valahol mintha fönt-fönt volnék,
Érc-oszlopok s gránit-báltkányok
Szilárd talapzatát érzem:
Valamely Isten-fejen állok.*

*Allok, várok, nézek riadtan,
Sehogyssem bízok az Időben
S a fájdalmaim kiömlenek
Áradt tarasz-vizekként bőven.*

*Testem, ez a szent, kényes szerszám,
Mint valami ördögös posta
A most-Idők rémülteit
Előre és magával hozta.*

Itt, ebben a készüli magasban jelenségeken túl, lényegegig látó szeme előtt mindabban, ami történik. „Rejtett törvények kibontják titkukat, — Miket érésig rejtegettek“ (*A Hócsás álka*). Másfél év múlva megismétli a gondolatot, ezúttal a Csinszka szerelem távlatában: „Láttam rejtett törvényed“. A sors elöl, melyet magunk rendeltünk cleve magunknak, nem lehet kibújni: „Fejünkre lassan-lassan nőnek — A beteljesedett végzetek — Tegnapján és mostanján az Időnek“ (*Beteg századokért lakolva*). S a próféta látónoki szeme előtt föltűnik a hatalmas látomás:

*Kezében óriás rostával
All az Idő és rostál egyre,
Világokat szed és rostál ki
Vidáman és nem keseregre
S búsul csak az, akít kihullat.*

*S aki kihull, megérdemelte,
Az ocsút az Idő nem szánja.
Aszott gemzetek, hullt világok,
Tört életek miazmás vágya
Halálra valók s nem kár értük.*

*Óh, aszottak és be nem teltek
S óh, magam is faj-sorsom osztván,
Be igazság szerint hullunk ki
A kegyetlen óriás rostán,
Kedvét nem töltvén az Időnek.*

A riogató rémek egyszerre esapongnak a rostából „rejtett törvények“ végzése szerint kihulló nép és költője fölött; sorsukban

egy törvény parancsol; mindketten „valahol utat veszteitek“, és szinte a költő megnőtt szívében dobogva, lehanyatlott zászlóival, „így megy a had, megy a ködnek“ (*Fáradtan biztatjuk egymást!*). Ami közeleg s ami kitör: új apokalipszis, kísértetjárás, észfőlötti lázalom, káprázatok megérkezése, rettenetes, gyötrelmes egysége e száz mással elegyült életnek, fölragadtatás a esodák föutjére.

*Csodálatos, képes rettenetek
Szent zavaros kora, ime, szakadt rám,
Ülnek bennem víziók és valók
Szerelmesen, fájón összetapadván,
Hogy minden: ugyanegy legyen.*

*Igy az öröm és halál-vágy után
Teljességgé, fantomossá válok,
Reggelt, oldást, bizonyt nem keresek
S leráztam a csak-ez és csak-egy jármói:
Már minden mindent vállalok.*

Soha ily kevéssé nem élte a maga életét; élete sóna nem volt még ennyire népének fájdalmas szimbóluma. Kései adózásaiban a márnak, megismételve, tragikusan, bibliásan elmélyítve az „Őszi piros virágok“ király-temetkezésének gondolatát: „Pusztuló nép vezérei — Mind-mind a bujaság bolondja, — Ha már nem tud szépen vérzeni — S pusztulás hív parázmaságot“ (*És most már*). A Csinszka-szerelemben, melybe betör a nyár-fagyasztó elrendelt vihar (*Láttam rejtett törvényed, Cifra szűrőmmel betakarva*); melyben ez a világorkán úzi talán egyetlen pihenő-helyére a meghajszolt szívet: „Világok pusztulásán — Ősi vad, kit rettenet — Űz, érkeztem meg hozzád — S várok riadtan veled“ (*Őrizem a szemed*); s melyben „Mi paradénk a szörnyű minden — S kéjes Vitustáncuk az Idők — Itt ropják most a mi szíveinkben“ (*Az Idők kedveltjei*). És soha nem volt még ilyen magasan, ennyire „tetőn“, mint most, szenvedő népe keresztjét viselve, ember az embertelenségben, magyar az üzött magyarságban“, téboly-ütötte aggyal s kitarulkozva nemesak a fővállalt szenvedésnek, hanem a jövőnek is, hogy magában, magyarságában megőrizze s átadja ellophatatlan kincseit, mag a hó alatt, az új emberű új világnak (*Még a hó alatt*).

*Borzalmak tiport országútján,
Tetőn, ahogy mindig akartam,
Révedtem által a szörnyűket —*

írja egyik orom-versében, 1916 tavaszán (*Ember az embertelenségben*).

Most, itt, ezen a „tetőn“ nyeri el igazi értelmét, kapja meg

valódi magyarázatát Ady sorsa és élete. Itt teljesedik be és nő meg igazán, a kollektív szenvedés, a történelmi Végzet hősi és elrendelt vállalásának ebben a nagy igazolásában és átértékelésében. Itt, amikor a Vérből valóban Vér lesz, milliók csorgó vére; itt, amikor elárasztja a világot a magát pazarló Élet szörnyű gazdagsága s amikor egy magapazarló élet sebei egy egész világ testén szakadnak föl. Ahogy Adynak — és a világirodalomnak — egyik legnagyobb, legesodálatosabb verse yallja: „A megnőtt élet“, ez a megrendítő vallomás és vállalás és magyarázat.

*Hatalmas, hős, sudarus multnak
Ágai, gyöngyörű ércim,
E véres idő-mosolyok
Igazi lombba most borulnak.*

*Méltó, nagy tavasza most ért meg
(Túl rémületeken s vágyakon,
Tavalyi kísértéseken)
Az én istenemnek: a Vérnek.*

*Az Élet szörnyüségés, gazdag
S az én kiesüfolt, szent sebem,
Mint rózsák piros májuson,
Egy világ testén fölszakadnak.*

*Most, ime, itt az életemnek
Atkos és bús magyarázata,
Sejtő kínja, szédülete,
Dölyfe, — ime, honnan erednek.*

*De e tavaszt lombosan állom,
S megért mindent e megért tavasz
S olyan nagy most az életem,
Mint óriás grimászu álom.*

ELLESETT VALLOMÁS

Irta Ignác Rózsa

— Nem fázol ebben a vékony vászonruhában? — kérdezte az egyik. — Kellene még inni valahol egy feketét. Furesa dolog egy ilyen érettségi találkozó. Te, én most natározottan boldeg vagyok. Gyanakodva sunyítasz felém. Azt gondolod, sokat ittam, azért vagyok ilyen csapongó? Hát igen, ittam valamicskét, Mayer tanár úr helyett is én ittam, — te, neked fogalmad sincs róla, hogy milyen boldog vagyok ebben a pillanatban. Azért mondom, hogy ebben a pillanatban, mert lehet, hogy félóra múlva már nem leszek az. Az ember soha sem tudhatja... Megtörténhet például, hogy különben, hagyjuk. Nézd, ide bemehetnénk egy feketére. Van kedved hozzá? Gyere, még nincs olyan késő. Alig vannak. — Szabad? Szabad?? — mit ágál ez itt az ajtóban; gyere. Ülünk oda a sarokba. Negyedóra alatt elmondom az egészsét. Ne félj, nem untatlak sokáig. Lehet, úgyse fogunk találkozni megint vagy tíz esztendeig. Évig. Esztendeig. Hogy jobb? — Két duplát kérek, kettő duplát, — pszt, a vendégem vagy. El sem képzeled, mennyire örülök, hogy végre elmondhatom valakinek. Tulajdonképpen jóban voltunk, te ott ültél az ablakmelletti sorban. Utolsó-előtti pad, balra. Melletted a lánghajú Horváth. Közvetlen előtted én, Keserű Laci mellett. Emlékszel még arra a számtandolgozatra? Hát azt sohasem felejttem el. Különben is, tíz év egyáltalán nem nagy idő. Szinte hihetetlen, hogy már tíz év telt el azóta. Bizony a hajad, hátul neked is, a fejedbúbján, kissé ritkább lett — öregem. De nem ezt akartam mondani.

Közvetlen érettségi előtt történt, talán egy héttel az osztályvizsga előtt. Nagyon érzékeny voltam akkoriban. Talán azért éreztem át annyira a Mayer tanár úr helyzetét. Milyen nehéz lehetett neki púposan, sántán... Én nem csúfoltam Mayert soha. Nem akarok hencegni, de talán én voltam az egyedüli, aki soha, még titokban sem röhögtem félszégén. Mintha érezte volna, mindig olyan bizalommal nézett rám. Mintha tudta volna, hogy én nem röhögök a háta mögött. A többiekriől azonban tudnia kellett, hogy titokban kigúnyolják. Kővári azt is megtette, — emlékszel? — hogy óra előtt egy púpos embert rajzolt a táblára. Nem mertem letörölni. Szerettem volna, de nem mertem. Az egész osztály ördögi lázban várta, hogy mi lesz, s én nem mertem elrontani kaján játékkukat, mert ha letörülöm, talán megvernek. Gyáva voltam. De nem erről akarok beszélni.

Azt hiszem, utolsóelőtti óra volt, kémia. Igen, pénteken mindig kémia volt a negyedik óra. Valamit nem értettem világosan. A benzol-gyűrűvel soha nem voltam teljesen tisztában. Ugyanakkor félttem az érettségitől. Kicsit későn ugyan, de komolyan akartam venni a kémiaát. Óra után odamentem Mayerhez, elcsíp-

tem a folyosón és megszólítottam. Kérdeztem valamit tőle, úgy emlékszem, nemcsak a benzol-gyűrűre vonatkozóan. Ő szinte hálás volt, amiért megszólítottam és csatlakoztam hozzá; mindig olyan árván lődörgött ott a folyosón. — Szóval, kérdeztem valamit és ő készségesen magyarázni kezdett. Fel-alá sétáltunk a folyosón, a többiek ide-oda futkároztak. Sajnos, akkoriban volt egy rossz szokásom, az, hogy hosszú kamaszkezemet állandóan a nadrágzsebembe dugtam. Nem tudtam mit kezdeni a kezemmel, azért tartottam mindig a nadrágzsebben. Akkor is így volt. Ahogy sétáltunk, egyik kezem a zsebemben volt, így haladtam Mayer mellett és hallgattam a magyarázatot. Ő büszkén, készségesen magyarázott. Nagyon megbízhatótt bennem ez a félszeg ember, — s hogy nem ok nélkül, ezt becsületesre mondom, — és egy pillanatra sikerült levetkőznie beteges félszegségét, mert — képzeld, — hirtelen valami nagy-nagy szeretettel belémkarolt. Belémkarolt és úgy sétáltunk tovább. Ilyen még nem volt. Tudta, hogy mindenki húzódozik az ő testi érintésétől. S most mégis belémkarolt.

Kicsit megzavarodtam, emlékszem. Váratlanul ért a dolog. Ugyanakkor éreztem, hogy mit jelent ez. Mayer kinyílt felém, egyedül énfelém, nem félt tőlem, bízott bennem és belémkarolt. Szerettem volna valahogy a segítségére lenni, mert éreztem, — milyen *gyakorlatlan* volt ez a mozdulata, milyen felénk és milyen szemérmes. Szerettem volna a tudomására hozni, hogy én tiszteltem őt, nagyon tiszteltem, jobban, mint bármelyik szigorú tanáromat, — s ekkor eszembejutott, hogy én nadrágzsebembe dugott kézzel megyek itt mellette, méghozzá épp az a kezem a bűnös, amelyikbe ő belekarolt. Mindig tudtam, hogy illetlenség, sőt bizonyos mértékig sértés egy idősebb emberrel, tanárral, feljebbvalóval beszélgetni nadrágzsebbe dugott kézzel. Ezért, nagyon óvatosan és észrevétlenül, ki akartam húzni kezem a zsebemből. Már nem is figyeltem oda, hogy mit mond, mert kizárólag erre a nehéz és kényes műveletre koncentráltam magam. Sajnos, hiába. Bármilyen lassan mozdítottam a kezem, megérezte a mozdulatot. És félreértette. Azt hitte, el akarok húzódni tőle, mert ellenszenves a testi érintése. Azonnal, csaknem riadtan, elengedte a karom. És a magyarázatba is belezavarodott.

Képzelheted, mit éreztem. Tudtam, hogy most olyan sebet kapott ez a rendkívül érzékeny ember, ami talán soha sem fog egészen meggyógyulni. Mert, ha nem velem kapcsolatban történik ilyesmi, pontosabban, ha nem beuinem csalódik, akkor másként fogja fel az egészet. De bennem *hitt*. Érted ezt? És nem tehettem semmit. Nem magyarázhattam meg, nem mondhattam azt, tanár úr kérem, én *nem azért* mozgattam a karom, hanem mert nem akartam zsebredugott kézzel, — pokolian kínos volt, mondhatom, És nem magyarázhattam meg a félreértést. Ha magyarázkodni kezdek, mégjobban megszégyenítem.

Mit tehettem? Elvörösödve, pár dadogó szóval megköszöntem a magyarázatot. Ő lesütött szemmel elsietett.

Többé nem nézett rám. Az érettségim is került a *közintetemet*.

S én napokig nem tudtam aludni. Rettentően bántott a dolog, de tehetetlen voltam. Nem csinálhattam semmit. Főként a tehetetlenség kínozott. Nem mondtam el senkinek, apámnak se. Senki nem értette volna meg igazán. -- Néha annyira bántott, hogy a fogam csikorgattam. Álmomban gyakran láttam őt, amint engem nézett, mereven, de nem annyira szemrehányóan, miat inkább leírhatatlan szomorúsággal.

Természetesen, később elmúlt belőlem ez a fájdalom, mint ahogy idővel minden fájdalom elmúlik. Az eltelt tíz év alatt többször voltam olyan helyzetben, amelynek lényemet érintő kínjához képest igazán eltörpült ennek a régi félreértésnek a fájdalma, mégsem mondhatom azt, hogy idővel teljesen túltettem magam ezen az eseten. Tudtam, hogy ő nem felejtette el, ezért én sem tudtam elfelejteni. Hiszek abban, hogy van ilyen furcsa kötöttség ember és ember között; ha őbenne nem maradt volna semmi nyoma annak a félreértésnek, akkor én is felszabadultam volna az emlék nyomása alól.

A tíz év azonban elmúlt és elérkezett a találkozás ideje. Mar hetekkel előbb valami furcsa izgalommal készültem erre a találkozásra. Nem az foglalkoztatott, hogy egyik-másik osztálytársamat miként fogom viszontlátni; képzeletben állandóan Mayer mellett ültem, mint ahogy csakugyan ott ültem, még ezelőtt egy órával is, -- hála Istennek, sikerült úgy intéznem a dolgot, ahogy előre elterveztem. Abban biztos voltam, hogy Mayer el fog jönni a találkozóra, tudtam, hogy ő is készül rá, tudtam, hogy mégegyszer látni akar engem az életben, éppen engem, aki annyira megbántottam őt. Az embernek nemcsak a jószág és a szeretet kapcsán van köze egy másik emberhez, nem; a fájdalom, amit embertársunknak okozunk, szintén olyan kapocs, amely összefűz azzal, akit megbántottunk, néha végzetesebben, mint a jószág és a szeretet. Sokszor megtörtént már, hogy emberek, akik az élet zürzavarában mélységes fájdalmat okoztak egymásnak, később barátokká lettek, s a szeretet és a baráti érzés csírája már akkor megvult bennük, amikor még fájó keserűséggel gondoltak egymásra, te nem tapasztaltad?

Biztosan tudom, hogy az elmúlt tíz év alatt Mayer sokszor gondolt erre az esetre. Érheték azóta más serelemek is. Talán brutálisabbak, mint amilyen az volt. Mégis én érzem, hogy azok nem voltak számára olyan kízóan érthetetlenek, mint a velem kapcsolatos félreértés. Az ember a fájdalmat könnyebben el tudja viselni, ha *érti*. Mayer azonban *azt* nem értette. Nem is érthette. Megfejtethetlen volt előtte és én tudtam, hogy épp ezért el

kell jönnie, ha betegen is, mert az ember nem tud addig megnyugodni, amíg feleletet nem kap valami érthetetlen kérdésre.

Sokáig csak közömbös dolgokról beszélgettünk. Közben természetesen beszéltem másokkal is. Kocciutgattam és ittam, látszólag vidáman. Belül azonban esupa feszültség voltam. Vártam, mikor érkezik el a kellő pillanat, hogy szóba hozzassam azt a tízévelőtti dolgot. Nem akartam csak úgy, összefüggés nélkül belevágni, mert erőltetett lett volna. Nem akartam elhamarkodni. Tudtam, ha most nem sikerül meggyőzőnöm őt, akkor főbb erre nem lesz alkalom. Természetesen nyíltan most sem beszélhettem. Nem mondhattam azt: én csak a zsebemből akartam kihúzni a kezem, tanár úr azonban azt hitte, én azért húzódok el, mert visszataszítónak érzem a testi érintését. Ezt aztán igazán nem mondhattam.

Előbb másról beszéltem. Egyik-másik fiút emlegettem, egyikét eseményt, néhány kémiai-órát, s azt is, mikor Povázai beleesett a személtládába. Gyerekesség. De Mayer emlékezett rá és elmosolyodott. S én felhasználtam ezt a kedvező pillanatot. — Miért nevezem ezt a pillanatot kedvezőnek? Hát azért, mert az, aki mosolyog és amikor mosolyog, abban a pillanatban valahogy jobban megközelíthető; amikor az ember mosolyog, akkor önmagánál van, akkor valódi. Nem érti félre a dolgokat. Erősebb, mint máskor. Érted ezt? Vannak a kedélynek olyan villanásai, amelyek az ember legbelsejéig világítanak. Ilyen volt ez a pillanat is. Mayer emlékezett és mosolygott. S ekkor a következőket mondtam: „S aztán egyszer én kérdeztem valamit tanár úrtól a folyosón, azt hiszem, a benzolgyűrűre vonatkozóan. Fel-alá sétáltunk, tanár úr magyarázott és belémkárolt. Sajnos, mint mindig, a kezem akkor is a nadrágzsebemben volt, s minthogy resteltem ezt a hányavetiséget, szerettem volna kihúzni. Meg is próbáltam, óvatosan, a tanár úr azonban észrevette, — ekkor vette észre a tanár úr, hogy kezem a nadrágzsebemben volt. S megharagudott érte, tudom, hogy megharagudott, s ez nekem sokáig annyira fájt, hogy még most is emlékszem arra az esetre“. — Ezt mondtam neki és úgy néztem rá, hogy a tekintetemben egy árnyalatnyi szemrehányás volt. Érted ezt? Érted, hogy így, visszamenőleg, hirtelen ő lett fölényben? — Láttad volna az arcát! Az első pillanatban nagyon meglepődött, aztán felderült, majd olyan jóságos fény gyulladt a szemében, hogy csaknem elszégyeltem magam. — „Dehogy haragudtam én — mondta és nézett rám, — dehogy, dehogy. Nem haragudtam én, nem haragudtam, — ismételte felszabadultan, — nem haragudtam egy percig sem“.

S ekkor már tudtam, hogy sikerült, amit akartam. Sikerült eltéríteni attól a gyanútól, hogy én az ő testi érintésétől húzódoztam. Rögtön utána másról kezdtünk beszélni, — de hogyan! Mint ha eddig szakadék lett volna köztünk, s mi azon át kiabáltunk volna egymásnak, most meg, mintha egymás mellett ülünk egy

padon. Mintha eddig a bennünk lévő szeretet meg lett volna kötözve. S mintha most elszakadt volna ez a kötelék. Mostmár igazán felszabadultan beszélgettünk.

A muri végén, mielőtt elváltunk, meghívott a lakására. Budán lakik, a Csalogány utcában. Bízik bennem. Barátok lettünk. Többé nem fog a jószándékomban kételkedni. Tudom, hogy mostmár soha nem fog kételkedni. S tudja, hogy én mindig szerettem őt. — Köszönöm, hogy meghallgattál. El kellett mondanom valakinek. Az ilyesmit mindig el kell mondani valakinek. S amint látod, közben teljesen kijózanodtam.

MI EZ . . . ?

*Mi ez a vad gyűlölködés,
ez a dühöngés a szívemben?
mi ez a vad harag? Amit
mondok: keserű és kegyetlen.
Megtelik vele a szoba,
elváltoznak tőle az arcok.
Én magam is elrémülök
attól, mi hatalmában tartott.*

*Ez történt tegnap este is.
Ettünk és ittunk és a nyári
lombok szaga az ablakon
észrevétlen tudott beszállni.
A lámpa égett. Valamit
mondtam. Tagadtad. Erre engem
megrázott a vad indulat
s a szávaimmel ütni kezdtem.*

*Fölálltam, lángoltam vadul,
mint a kigyuladt ház az éjben.
Majd elnémultam. Bosszúsan
hallgattam, megmeredve néztem.
A szívem füst volt és korom.
És fájt. Abban a pillanatban
megértettem, hogy egyedül
vagyok, hogy magamra maradtam.*

*Ez marcangol szüntelenül.
Ezért vagyok keserű és vad.
Igazságot követelek,
mint a forradalom, a vérpad,
magamnak boldogtalunul.
Ezt kell megértened, belátnod.
Bocsáss tehát meg, ahogyan
én is magamnak megbocsátok.*

MILYEN TISZTA A LEVEGŐ

*Milyen tiszta a levegő!
Milyen messzire látni most a
nyár végén: távoli hegyek
kockáira és a magasba,
hol ragadozó madarak
úgy keringenek, mintha lepkék
szállnának egész szelíden
az ég felé, mely végtelen kék.*

*Az álmaimra gondolok.
Azokban én is ilyen álmos
nagy szárnycsapásokkal vagyok
mind közelebb a láthatárhoz,
miközben árnyra árny suhan
és mozog minden, mint a tenger
mélységeiben jóleső
és ki nem alvó rejtelemmel.*

*Emlékeimre gondolok.
Tünt ifjúságom az a föniksz
madár, akit poraiból
feltámadó nagy szárnya fölvisz
a levegőbe, mind nagyobb
magasságokba s mintha részeg,
mámoros lenne: semmiből
csinál magának puha fészket.*

*Az életemre gondolok.
Olyan az, mint a sárba vájt út,
mint állatok, ha keresik
egymást, az almot és a vályút.
Időnként pedig mintha lúng
csapna föl tisztán. Ez a lélek,
mi megvilágítja a szív
borzalmaít, mint hold az éjet.*

Toldalagi Pál

AZ IDŐK MÉHE AZ URAT

*Az idők méhe az Urat
úgy hordta, mint a terhes asszony
a gyermekét, kívárva, hogy
előbb csillaga kigyulladjon.
De akkor pásztor és király
a mozdulatlan, tejes este
csöndjében felkelt, boldogan
elindult, hogy Őt megkeresse.*

*Az Üdvözítőt keresem
én is ezen a nyári éjen
az emberi vágyakban, a
magam és a mások szívében;
mocsokban, szennyben gázolok,
az ábrándok hideg porában,
hogy mint husvét, szelíden
fekvő halottat megtaláljam.*

*Miértünk halt meg egykoron.
Most bennünk fekszik, mint a sírban.
Kétségbeesve és olyan
erővel, ahogy sose bírtam
kiáltani, kiáltozom:
Támadj fel bennem újra, mintha
igazi sír szája elől
gördülne lassan el a szikla!*

*Támadjatok fel egykori
ábrándjaim nagy szárnyasuhogva!
emlékezzek karácsonyi
estékre, barmokra, juhokra!
borítson el a szeretet!
legyek egész merőbe' fényes,
hasonlóan a napsütött,
a virágot nyitó vidékhez.*

Toldalagi Pál

A TIZENKÉTÉVES MÚZSA

Irta Valéry Larbaud

Lilian Wade arcát, melynek szépségét ő maga sem ismeri, a fölnöttek sem igen veszik észre, pedig szinte sugárzik s inkább áll fényből, mint testi anyagból, vagy mintha valami hegyvidéki ragyogás tündöklenék rajta, — Lilian Wade arcát egy látogatásom alkalmával láttam először egy nyugati kisvárosban, B-ben, ahol néhány hétig időztem; utóbb aztán tapogatódzva keresgéltem emlékezetemben, hogy vele együtt megtaláljam azt a gyöngéd érzést is, amellyel jelenlétének bája töltötte el szívemet; amikor egy vasárnap reggel váratlanul ismét elém bukkant, mosolyogva, abban a pillanatban, amikor az unitárius kápolna padjában helyet foglaltam. Zsoltároskönyvet nyujtott felém, s megjelölte a lapot, ahonnét a zsoltárt énekelni fogják: *harminckilencedik lap*, — s egy percig ott maradt mellettem és szemmel kísért, mígsak meg nem győződött róla, hogy a könyv valóban nyitva marad a kezemben. (Ekkor ötlött eszembe: mondták nekem, hogy a helybeli unitárius lelkész lánya.) Aztán otthagytott s tovább osztogatta a híveknek a zsoltároskönyveket, a lapot azonban nem jelölte meg nekik. Nyilván megismert, — B. egészen parányi város; — tudta rólam, hogy idegen vagyok és valószínűleg katolikus, sőt talán istentelen, mint anyai pápista a Kontinensen; jelenlétem e kápolnában, ahol apja vezette az istentiszteletet, meglepte és örömet szerzett neki. Hitének és buzgóságának egyszerűségében bizonyára ezért akart velem különlegesebben foglalkozni.

Én azonban ide is csak úgy jöttem el, mint B. többi szakadár templomába: kíváncsiságból és időtöltésből, nagyobb hajlandósággal arra, hogy figyeljem a közönséget, mintsem hogy osztózzam érzelmeiben. Sőt még tiszteletlen gondolatok is mozgolódtak bennem: „Elég kevesen vannak ezek az unitáriusok; dehát ez is egyik módja az egyesülésnek“. S ez a kis Lilian talán azt képzelte, engem is megérint majd, a *huszonkilencedik lapon*, az unitárius kegyelem s egy hirtelen megvilágosodásban majd lelkesen megtagadom a Szentháromság dogmáját!

Én meg csak néztem őt, e megtestesült unitárius kegyelmet, a gyülekezet ismeretlen királynőjét, ezt a Corregio-angyalt a kis előadóteremben, melynek vallási jellegét csak nagyjából érzékelte a falra pingált felíratok, az ajtókeret és az ablakok álgótfikus ékítése; mindez köleszöszöttnek, másodlagos utánzatnak hatott, nyers kelléknek és gyarló utalásnak arra az eszmére, amit ez a szó fejez ki: kereszténység. Itt épp oly távol voltunk Milánótól, Chartre-tól vagy akárcsak a b.-i anglikán templomtól is, (ez még a reform előttről való), mint a katakombákban; csakhogy a pálya másik felén s már egészen közel a hanyatláshoz. Alkalmi kápolnája volt ez a deista filozófusok szektájának, akik mondani

mondják ugyan még, hogy „Uram, maradj velünk“, de már föltételeket szabnak Istennek, az evangélistákkal és az apostolokkal érvelnek, ezt elvetik, amazt elfogadják, nem is tudom miféle elvek szerint, s milyen tarthatatlan megalkuvás alapján a logika meg az úgynevezett misztérium-érzés között. Itt nincs oltár, és nincs Isten, aki leszállhatna az oltárra. Mire jó hát, amit üznek, ez a ceremónia? Akkor már inkább a tiszta és egyszerű tagadás.

De ahogy az imádkozó és éneklő Lilian Wade-ra néztem — s időnkint ő is felém tekintett, én pedig, hogy meg ne botránkoztassam, úgy tettem, mintha énekelnék — megértettem, hogy mégis van legalább egyetlen emberi és valóságos mozzanat ebben a dologban: a dícséret. S a gyermek Lilian ebben az elemben élt. Tündöklőbben mint bármikor, egyesítve lelkét a zenével, imádtta racionalizált Istenét. A szűk előadóteremben — de „boldogok a tisztaszívűek, mert ők megítájk Istenet“ — a bájos unitárius angyal szelíden végezte az angyalok mesterségét s tiszta szívéből magasztalta a végtelen jóságot és hatalmat.

Amen és Isten veletek. A kijáratnál Lilian Wade felém bólintott, rámosolygott, — „Iám, együtt énekelj a többiekkel“ — s ez az üdvözlés egész vidéki vasárnapomat beragyogta. S a következő vasárnapon Lilian Wade kedvéért újra elmentem az unitáriusokhoz.

„Te, akinek nemed csak lelkedben dereng még“... Francis Thompson verseire gondoltam, míg kiválasztottam azt a helyet, ahonnét a legjobban láthatom „álmaim hölgyét“. Gyöngéd és jó és magasztos álmok, amiket egy ilyen gyermeki Hölgy sugall! Az ártatlanság lendülete; szabad és boldog szerelem, akár a szellem, távol minden moesoktól, rátalálás a forrásra, ahonnét egykor a lovagi udvarlás fakadt. Lilian Wade, ahogy énekel, ahogy minden lélegzetvétele maga a dícséret volt s ahogy egész lelke fölolvadt az áhítatban, egyesítette magában és maga körül mind a művészeteket: szobor és festmény volt s zenét és költészetet lehelt; szinte fölmagasztalta a szerény előadótermet. E körül az élő himnusz körül a képzelet boltozatokat és esüsesíveket emelt, föloldozta a hajók távlatát, a gyertyák csillogását és az üvegablakok színes varázslatát.

„Ha nem leszték olyanok, mint e kicsinyek“... Uyen a bájoság ellenállhatatlan hatalma: ez az imádkozó Lilian Wade azaz formált, amivé akart. Tudta, hogy ott vagyok; üdvözölt, amikor beléptem, hozta a zsoltároskönyvet és megjelölte a lapot, s egy kissé tovább várakozott mellettem, mint az előző alkalommal: örült a kitarásomnak s azt hitte, máris meghódítottam az unitárius tannak. S valóban, úgy éreztem, ez a gyülekezet valahogyan finomabb minőségű, mint azok, amelyeket a többi szakadár templomban figyeltem meg; ott visszariasztott a hangok és arcok magam sem tudom milyen mogorva kifejezése s a szektás vakbuzgóság valamiféle sejtelme. Bár az is lehet, hogy ez a kedvező benyomás

itt inkább csak egy mélységesen szerény és áhítatos tizenkétéves műzsa jelenlétéből származott.

Lilian Wade sokkal jobban visszavezetett a gyerekkori szerelem tisztaságához, mint bármiféle költemény vagy festmény vagy szimfónia. Szívem elfordult attól, amit a világ „komoly ügyeknek” nevez, s átadta magát egy gyermek szépségének, bájának, hozzáférhetetlen tisztaságának.

De a szerelem nagylelkű: nem akar mást, mint adakozni és szolgálni. Mit ajánlhattam föl Hölgyemnek, cserében a kegyekért, melyekkel oly bőségesen elhalmozott? Milyen ajándékot találhat ki szerelmem, mely elég tiszta és méltó volna hozzá? Mentem, amerre hívtott és vezetett; csatlakoztam hozzá dicséretében; s a megrögzött bűnös néhány percig úgy érezte, élő és alkotó hit lobog benne. Összeszedte magát, megalázkodott s ajkára imádság tódult. Olyan imádság, amely az orgona zúgása, és az ének zengése közepett, ahogy elrebegtem, talán megriasztotta és megbotránkoztatta volna Lilian Wade-et; egy latin imádság, azért, hogy mindazok, akik jelenvannak, térjenek végre vissza az Egységbe.

A HANG

Irta Magyar Ferenc

Hajnalba még esett.

Napkeltétől kezdve azonban a köd egyre feljebb szállt és márával vitte a soknapos eső egyhangú susogását.

Felragyogott a nap és rátüzelt a fehér kövekre. A hegyoldal éhható, illatos párában lebegett a fensík és a völgy között.

Az utakon csakhamar feltűntek a karaváncsapatok. A kítiszlók levegőben messzire hallatszott lármájuk, amint szitkozódva verték fáradt, esapzott állataikat.

A szembetalálkozó kalmárok megállították egymást és hangskodva alkudoztak az útszélén. Cseréberéltek, becsmérelték egymás jószágát, agyonhajszolt barmaikat.

A hegyoldalba vágott barlangházak legtöbbször ajtaján lihegők füst ömlött kifelé. Az a tövises galy, amivel itt tüzelnek kevés paraszat, hamar ellobbanó lángot, de annál több füstöt ad.

Hyen fojtogató, keserű füsttel telt meg az a keskeny szoba is, ahonnan reggel óta halk és remegő énekszó hallatszott.

*Kéklő hegyeken túl
Tornyos város áll.
Közepén az Úrnak háza,
S kút az udvarán.*

*Fala talpig márvány,
Kapuja arany;
Bárhol járok, nem felejttem
Templomod Uram!*

*Az utak arra futnak,
Felhő arra száll;
Lelkem árván úgy bolyong,
Míg oda nem talál.*

*A szárnyas kis madár is
Fészket kedveli;
Fészket kíván a gerle is,
Fiát hogy keltse ki.*

*Hajlékod — óh Hatalmas
Vissza-vissza hív.
Oltárod édes oltalmában
Megnyugszik a szív.*

*Izsópod harmatától
Megtisztulni jó;
Moss meg engem és fehérebb
Leszek, mint a hó.*

Az ajtó szűk nyílásán és a füstön át a délelőtt fényzápora tört be most a kis lakásba. Egy lány ülő alakját világította meg és tükröződött abban az óntálban, melyet ölében tartva puha kövel súrolt fényesre.

Az ének egyre halkabb — valami magasztos átélésbe olvadóbb — lett s a tál mindig fényesebb. Szikrázóan, játékos futkározásban szórta szét a fényt a füstös falakra.

Boldogan gyönyörködött ebben a fényjátékban, mert a Templom Városában töltött kedves éveire emlékeztette.

A fényben fürdő oszlopcsarnokok ragyogására.

Az oltár fellobbanó tüzeire.

Az aranyos oszlopok sugárkévéire.

A csontszínű márványburkolatok meleg fényére.

S a füstölők illatára, mely minden zugot betöltött.

Betöltötte és átjárta az ott töltött évek legparányibb emlékei is.

Ez a felejthetetlen illatár most hirtelen itt is megjelent és édesre változtatta a tűzhely kesernyés füstjét.

Lehunyta szemét s az emlékezésnek ebben a szédületében egyre jobban érezte már a templom illatát. Szinte belekáult.

Ki kellett nyitnia a szemét. Az immár fényesre csiszolt tálból vakító fény vágódott az arcába.

Ebben a fényben és illatárban a füstös kis szoba mintha emelkedni kezdett volna vele.

Már nem hallotta a szomszédból a kézimalom durúzsoló hangját, az út felől a hajcsárok kurjongatását, sem a kútnál perlekedő asszonyok nyelvelését.

Csupán valami zsibbasztó, mindent betöltő zsongást hallott.

Vajon csak szívének gyorsuló dobogását, felserkent vérének zúgását hallotta-e?... Az imént felhagyott ének még fülében visszahangzó zengése volt-e ez csupán?

Amikor úgy tűnt, hogy már szédítő magasságban, a Libanonnál, a felhőknél, a csillagoknál is magasabban lebeg, — megszólalt mögötte egy hang.

A Hang, mely kezdettől fogva megvolt az Időben, de csak most vált Igévé.

A Hang, mely ott lebegett a Térben s most végleges helyet kapott.

A Hang, melyet csak ő hallhat, bár az egész világnak szól. Amelyet soha többé el nem felejthet már. Benne marad.

Úgy marad benne, mint a világban. Az idők végezetéig.

— *Üdvözlégy Mária!*

*

Felhő futott a nap elé.

A kis szoba homályba borult.

Már újból csak a tűzhely keserű füstje érződött.

Felállott s az ajtónyílásból végigtekintett az alantfekvő széles síkság fehérlő utaira, a mezőkre, hol nyájak legelésztek s a fügefák ágai között kék rigók játszadoztak.

S mindenféle emberek. Dolgozó, iparkodó, daloló és szitkozódó emberek.

Nyugalom és — láрма. Dús szépség — és sivárság. Jóság és — marakodó gyűlölködés. Források tiszta vize és — pocsolyák bűze. Havas csúcsok és — virágzó iák. Ártatlanság és — mocskok. Minden együtt volt az eléje táruló képen.

Letelepedett a küszöbre és arra gondolt, hogy mily jó lett volna fennmaradni ebben a csodálatos lebegésben.

A magasságban.

Mindanak azonban, amiről az imént hallott, itt kell megtörténni.

Itt lenn, az emberek között!

S ő még olyan fiatal!

SZEMLE

ÖRÖK ADVENT

Minden évben visszatér a kereszténységben az advent: minden évben újra várjuk Krisztust. De hát miért várjuk? Nem jött-e már el, nem vagyunk-e már megváltva? Ismerjük a keresztény választ: meg vagyunk váltva tárgyilag, étvben, lehetőségben, — az egyesekben a megváltás annyiban valósul meg, amennyiben bekapcsolódnak élő hitben és élő szeretetben a Krisztusba. Nagyszerű, termékeny tanítás ez, egyszerre sürget bűnbánatot, boldog reményt és cselekvést. De lehet-e alkalmazni ezt a formulát az egyeseken túl is, az egész emberiségre, vagy legalább a kereszténységre? A kereszténység kétezer éve alatt kereszténnyé lett-e az emberiséget?

Úgy tetszik, hogy a kérdésnek már felvetése is tévedésen alapszik. Mindenkéltől teljesen irréálisan fogja föl a kereszténység történeti szerepét és feladatát. Mikor az „emberiség” megnevelését kéri számon a kereszténységtől, akkor egy nagyon határozott, konkrét valamit — az Egyházat — állít szembe egy elvont fogalommal, az „emberiség” gondolatával. Emberiség, mint ilyen, a valóságban nincs, ez csak elvonás — egy „fétis”, mondaná a mai terminológia — a valóságban csak emberek vannak és Krisztus Urunk ezekhez az emberekhez, az egyes lelkekhez — mindegyikhez külön — küldi az Ő tanítványait keresztelni és megtanítani őket mindenre, amit mondott nekünk. Az egyes embert Istenhez vezetni, ez a kereszténység feladata; ez pedig minden korról, sőt minden em-

berrel megújuló munka. Hogy a barokk, vagy a felvilágosodás korának egyenét hogyan vezeti az Istenhez a kereszténység, arra semmi befolyása sincsen annak, amit a Szent István, vagy Mátyás király korában élt emberekkel cselekedett. A kereszténységet mi csak azon mérhetjük, hogy mit tud elérni az egyes emberrel, aki a mi számunkra csak mint a mi korunk embere van adva.

Hogy azonban megítéljem valakinek a keresztény voltát, ahhoz ismernem kellene az illető egész embert, mégpedig a lelke legmélyéig, mert hiszen a keresztény volta éppen azon múlik, hogy ennek a léleknek a legmélye mennyire él Istenben és Krisztusból. De hát képek vagyunk mi akárcsak a hozánk legközelebb állók közül is annyira megismerni valakit, hogy vakmerőség nélkül ítélnék felőle? Hiszen abból, ami a lélekben van — a Gárdonyi „láthatatlan emberéből” — csak annyit látunk, amennyi ebből a belsőből tengernyi külső-belső akadályon, gátláson, tehetetlenségben, tudatos, féltudatos es egészen tudattalan színjátszáson keresztül kívülre átszűrődik. Ez a sokszor felismerhetetlenség megváltozott szűrődmény azonban még egy második szűrődésen is keresztül megy: a szemlélőnek, az ítélnőnek saját adottságain, rokon- és ellenszenvain, érzelmi korlátain és a célokon, amelyekhez akarva, vagy akarattalanul is „beállítónak” megfigyelései. Csak arra kell gondolnunk, hogy a magunk cselekedetei, szavai, egész magatartása is sokszor milyen koréssé

felei meg az önmagunkról alkotott képünknek is: mennyiszor lepjük meg saját magunkat is! És mennyiszor ítélnek el mások bennünket, amikor érezzük, hogy nem érdemeltük meg az ítéletet. Viszont hányszor aratunk rokonszenvet vagy dicsőretet és belsőleg pirulva érezzük, hogy méltatlanok vagyunk rá. Valóban, a „ne ítéljetelek!” nemesak az evangéliumi szeretetnek a parancsa, hanem a lélektanak, tudományos bécsületességnek is következménye.

De a fő tévedés, amely a vizsgált kérdés mögött meghúzódik, teológiailag természetű: hamis fogalmat feltételez arról, hogy mit jelent kereszténynek lenni. Valakinek keresztény voltát úgy tekinti, mint valami állapotot, valami nyugvó, kész habitust, amelyet szabatosan meg lehet vizsgálni, mintegy körül lehet járni, lemérni és aztán értékelni. Holott kereszténynek lenni nem jelent valami készet, valami álló létet, hanem életet, mozgást — valamit, ami nem „van”, hanem ami lenni akar, ami létrejövésben van: kereszténynek lenni annyi, mint közeledni Isten felé: mozgásban lenni a Szentlélek erejéből Krisztussal az Atya felé. Ez a mozgás nem mérhető sem newtoni, sem einsteini fizikával, de még lélektanál sem, mert hiszen az azt létrehozó erőknél a nagyobbika, a kegyelem természetfölötti, és azért emberi számára mindenképpen hozzáférhetetlen. Hogy valaki mennyire keresztény, azt egyesegyedül az szabja meg, mennyire él benne „már nem ő, hanem Krisztus”, azaz mennyire van nyitva az Isten felé, mennyire van mozgásban Isten felé, — és persze, ami egy az előbbivel, mennyire van mozgásban, a szeretet mozgásában felebarátai felé is (ami persze megint

nem azonos a szeretetnek külsőleg lemérhető cselekedeteivel — lásd az I. korintusi levél 13. fejezetét —; hanem annál részben kevesebb, részben sokkal-sokkal több). Ha ebből a legfőbb és keresztényileg egyedül való szempontról nézzük, akkor pl. egy nagy bűnös, aki azonban bűnének tudatában van és az elött keservesen gyötrődik, közelebb lehet az Istenhez, — tehát „keresztényebb” lehet, — mint csellel egy szerencsés természetű jámbor, aki minden különösebb küzdelem nélkül távol van a nagy bűnöktől és (már csak szokásból is) eleget tesz keresztényi kötelességeinek a nélkül, hogy sejtelme volna például arról a keresztéről, amelyet „minden nap fel kell vennie” annak, aki Krisztus után akar menni. Kell-e hivatkozni a példabeszéd vámosára, aki kétségtelenül „keresztényebb” volt a farizeusnál: — de ugyan hány kóriársra ítelt volna úgy róla, mint az Úr Jézus?

Mert — esodálatoz tökéletlensége az emberi szennék! — az erkölcsi életben a jó elrejtőzik, csak nagyon szorgos vizsgálát veszi észre jelenlétét, a rossz pedig oly hivalkodra tolakszik szemünk elé, hogy a kevés rossz is észreeresszük akkor, amikor a sok jóról is megfélekedzünk.

Az evangélium minden szava előre mutat és fölfelé, egy lehetetlenül magas norma felé: tökéletlenség kell lenni, „mint a mennyei Atya tökéletes”, — szeretni kell az Istent „teljes szívünkkel, teljes lelkünkkel, teljes elménkkel és minden erőnkkel”, felebarátunkat pedig a legmagasabb mérték szerint, „mint önmagunkat”. Hogy mindez lehetetlen? Mindeneztől megvalósítani ezeket itt a földön bizonyára lehetetlen, de hiszen éppen

abban van a lényeg, hogy egy egész életre szolgáljak valósi-
tandó normával, dinamikus élet-
programmal, lendületes, gazdag,
termékeny, cselekvő, küszködő,
fejlődő, vagyis keresztény élet
lehetőségével, amely azután be-
lenő az örök üdvösségbe, a meg-
valósulás birodalmába.

De ezt a növekvést nem lehet
megérteni az evangélium nagy
központi titka, a kereszt miszté-
riuma nélkül. Az Istenember a
földön húsvétkor dicsőült meg,
de győzelmét a bűn és halál föl-
lött nagypénteken vívta ki. Az
embereket arra tanította, hogy
„az találja meg az életét, aki el-
veszíti azt.“ Tanítványainak se-
hol sem ígér e világi érvénysü-
lést, sikereket, dicsőséget — ez
őszövétségi szemlélet lett volna!
— sőt előre megmondotta nekik,
hogy nem lesz jobb dolguk a
tanítványoknak, mint a Mester-
nek volt. A győzelmet, a sikert
csak az eschatológia távlatában,
a második eljövétel diadalában
csillantja meg. Egyházának is
tanítványainak is egyenként
hordozni kell a keresztet, ha fel
akarják jutni a megváltás he-
gyére. De vajjon a kereszthor-
dozás véres útján távolabb volt-
e az Úr Jézus az Atyától, mint
a föltámadás hajnalán? És a
nagy szentek a maguk számunk-
ra sokszor elképzelhetetlen gyöt-
relmei, belső szárazságai, kísér-
tési között — Páli Szent Vince
négyéves, Boldog Suso Henrik
huszonhat éves belső „Istentá-
roltsága“ alatt, Keresztés Szent

János a „lélek sötét éjjelében“ —
kevésbé volt-e keresztény, mint
az áhitat napsugaras óráiban?
Sienai Szent Katalinnak, mikor
megkérdezte, „Hol voltál Uram,
amikor ennyire elhagytál?“ ma-
ga az Úr Jézus adta tudtára: „a
szívemben voltam“. És Jeanne
d'Arc a máglyán, Néri Szent Fü-
löp, mikor eltiltották a gyón-
tástól és bezárták az Oratóri-
umot, — nem akkor voltak-e a
legközelebb az Istenhez, legköze-
lebb ahhoz, amit kereszténynek
mondhatunk?

Egyszóval nemcsak hogy má-
sok nem ítélnének arról, hogy
mennyire vagyunk kereszté-
nyek, de sokszor még magunk
még maguk a szentek sem tud-
hatják, hogy mennyire vannak
közel Istenhez, mert ez mindig
kellőn múlik: az ember becsüle-
tes igyekeztén és a kegyelmen,
a Lelken, amely „ott fű, ahol
akar“, de zúgását meghallani
még annak sem adatik meg
mindig, akinek lelkében szól.

Minden okunk megvan tehát
mindig újra adventet ünnepelni:
várni és látni az Urat, aki ke-
gyelmével lelkünkbe száll és el-
indít és egyre tovább ösztönöz,
emel, segít Isten felé, az egész-
emberség felé, a „keresztény mi-
volt“ felé. Az advent készüllete
azonban csak akkor lesz kereszté-
nyei, ha az imádság mellett ott
lesz a cselekvés is: a becsületes
munka önmagunkon, felebaráta-
inkérl, emberlétársaink égi és földi
jariért. S.

JÓJJ, Jézusom, Uram, szüless meg, élj s élj e földön. S ha
a világ nem ajánlja föl neked a földet, melyet birtokol, mi ime
fölaajánljuk neked a miénket: szívünk élő, telkes földjét. Ezt a
földet keresed te, ez hódításod tárgya, ez győzelmeid zsákmá-
nya; ezt akarod magaddal vinni a mennybe. Fölaajánljuk neked,
Uram, a világot, ami gyünk. Egész valónkat fölaajánljuk neked.
Bérulle (1575-1629)

„Isten nem támaszthat bennem megvalósíthatatlan vágyakat; tehát ha kicsiny, ha törpe vagyok is, vágyódnom, vágyódnom kell arra, hogy szent legyek... El kell magamat viselnem számtalan tökéletlenségemmel együtt, de mindenképpen a mennyországba kell jutnom; biztos, egyenes és rövid utat fogok tehát keresni“...

Lisieuxi Szent Teréz

Kérdés: Nem mondhatom, hogy elhanyagolom katolikus kötelességeimet. A lelki életem színvonalon tartására éppúgy gondom van, mint testi-lelki támogatást kereső felebarátaimra. Mégsem vagyok egészen nyugodt; a szeretet parancsa annyira alapvető az evangélium szerint. A gyónáskor azt a tanácsot kaptam, hogy jócselekedeteim mellett a felebaráti érzület tisztaságát se mulasszam el ellenőrizni. Hogyan fogjak hozzá?

Feleletül álljon itt egy részlet *Mauriac*-nak, a nagy katolikus írónak *Viperafészek* című regényéből, melyben a regény „hitetlen“ hőse önéletrajzában szemére veti feleségének, hogy katolikus buzgósága nem egyéb önámításnál, mert hiányzik belőle a szeretet lelke. Az, hogy a leírás a századvégi állapotokat tükrözi, mitsem változtat a tanulságok időszerűségén.

— Új taktikát kezdtem elnevelni. A helyett, hogy frontámadást indítottam a hitet ellen, arra vettem rá magamat, hogy örökösen ellenmondásba bonyolítsalak a hitet. Szegény Izám! Ha még oly jó keresztény voltál is, könnyű volt elbánnom veled. Azt, hogy a karitás színvonalánál a szeretetnek, elfelejtetted, — ha ugyan egyáltalában tudtad valaha. Ebbe a szóba belekebelezted egy bizonyos számú kötelességet a szegényekkel szemben s ezeknek lelkiismeretesen eleget tettél örök üdvösséged érdekében. Elismerem, sokat változtál ebben a pontban: most ápolgatód a rákos betegeket, — rendben van! De abban az időszakban a szegények — a te szegényeid — ? Ha egyszer megsegítetted őket, utána csak annát hát-

rabban hajtottad be követeléseidet a kreaturáidon, akik téled való függésben éltek. Te nem engedted a háziasszonyok követeléséből: a legtöbb munkát végeztetni a legkevesebb pénzért. Ha az a nyomorult öregasszony, aki reggelenként erre járt a zöldes kocsijával, a kezét nyújtotta volna feléd, bő szeretetadományt kapott volna téled. De egy fej salátát nem tudott neked úgy eladni, hogy becsületbeli kötelességedként néhány sou-t le ne faragj sovány kerestetéből.

— A cselédek és munkások még oly félénk béremelési kérései is először csodálkozást keltettek benned, aztán fölháborodást; e fölháborodás hevesége volt az erőd és mindig biztosította számodra az utolsó szót. Valami külön tehetséggel tudtad ezeknek az embereknek behíszonítani, hogy semmire sincs szükségük. Szájad véget nem érő felsorolással szaporította meg azokat az előnyöket, amelyeket ők élveztek: „Van lakások, van egy hordócska borotok, fél sertéseset, amelyet az én burgonyámon hízlaltok, van zöldes kertetek.“ Szegény ördögök nem győztek

esodálkozni, hogy milyen gazdagok. A komornádát biztosítottad, hogy akár teljes egészében berakhatja a takarékba azt a negyven franknyi keresményét, amit egy hónapra engedélyeztél neki: „Megkapja az összes régi ruháimat, összes alszszoknyáimat, összes cipőimet. Mire kellene neki a pénz? Csak ajándékokat venne rajta a családjának...”

— Egyébiránt önfeláldozóan ápoltd őket betegségükben; nem hanyagoltad el őket soha; és elismerem, általában mindig tisztelték, sokszor egyenest szerettek ezek az emberek, akik nem becsülik a gyenge kezű úrnőt. Mindezekben a kérdésekben környezted és korod nézeteit követted. De soha be nem ismerted volna, hogy ezeket a nézeteket az evangélium elítéli: „Megálljunk csak, mondtam, tudtommal Krisztus azt mondotta...” Te hirtelen elhallgattál, megzavarodva és dühösen a gyermekek miatt. A vége mindig az lett, hogy beleestél a kelepcebe: „Nem kell azt annyira betű szerint venni...” — dadogtd. Mire én könnyű győzelemhez jutottan és példák özönével bizonyítottam be: az életszentség éppen abban áll, hogy igenis betű szerint vesszük az evangéliumot. S ha balszereucsedre tiltakozni próbáltál és azt felelted, hogy nem vagy szent, rád olvastam a parancsot: „Legyetek tökéletesek, miként a ti mennyei Atyátok tökéletes”.

— Ismerd el, szegény Izám, hogy a magam módján jót tettem veled, és ha ma már ápolod a rákosokat, ezí részben nekem köszönhetik. Abban az időben még teljesen kizsarolt a gyermekeidhez va-

ló szereteted s fölemésztette jószág- és áldozatkésztségbeli tartalékaidat. Tőlük nem láttd meg a többi embert. Nem esupán fölem fordítottak el, hanem az egész többi világtól is. Még Istemek sem tudtál már másról beszélni, csak az ő egészségükről és jövő sorukról. É részben könnyű dolgom volt. Megkérdeztelek, vajjon keresztény szempontból nem lenne-e jobb minden lehető keresztet, szegénységet, betegséget kívánni nekik. A szavamba vágtd: „Nem felelek neked, olyasmiről beszélsz, amihez nem értesz...”

— De bajodra ott volt a gyermekek nevelője, egy huszonhárom éves kispap, Ardouin abbé, akít én irgalmatlanul tanúságtételekre idéztem és nagy zavarba hoztd, mert csakis olyankor szólaltattam meg, amikor biztos voltam az igazamban, és ő a vita természete miatt nem térhetett ki a föntartás nélküli véleménynyilvánítás elől. A Dreyfus-pör kibontakozása folyamán ezernyi okot találtam, hogy szembeszegezzen veled a szegény abbét.

— Ez egy szent fiú, mondtad róla valakinek, de igazi gyerek, aki nem hisz a rosszban. Az én férjem úgy játszik vele, mint maeska az egérrel; ezért fúri meg, jóllehet iríszik a reverendától.

De a naplóból kitűnik, hogy az abbét a rokonszevnek egy titkos árama fűzi a ház urához. A természettől bántortalan fiatalember már azzal megnyeri őt, hogy szépítgetés nélkül és mélységes bánattal megvallja neki szabálysértését, melyet hallgatásával még súlyosbított. Kivált pedig akkor kerül közel gazdája szívéhez, mikor ennek nagylelkű megnyilatkozása kiváltja be-

lőle ezt a meghatott vallomást: *Őn jó ember!* Mindeddig még a családjá is csak a közismerten rossz embert és a szívtelen ügyvédet látta benne. És most akad valaki, akinek igazi evangéliumi érzülete, jóakaró, tiszta szeme megpillantja benne a mélyen elásott jót. S ez a jó mint ha csak erre a fölfedező pillantásra várt volna, elkezd csírázni, és azóta az emlékezetes beszélgetés óta ennek a reverendás embernek a jelenléte valami megnyugtató jó érzést keltett a cinikus hitetlenben.

— Történetesen a nappal keltem, folytatja a napló, és lementem friss hajnali levegőt szívni. Láttam az abbét, amint

siető léptekkel misére megy. Annyira el volt merülve, hogy olykor mellettem haladt pár méterrel, mégsem vett észre. Ez abban az időben volt, mikor örökösen csúfolódtam veled és mindenáron ellenmondásokba zavartalak az elveiddel... Ennek ellenére jóleső tudattal jártam-keltem: valahányszor rajtaértelek a főszenység vagy szívtelessnesség bűnén, úgy tettem, mint aki azt hiszi, hogy a krisztusi szellemnek már egy vonása sem él köztünk, és ugyanakkor jól tudtam, hogy velem egy fedél alatt él valaki, akiben ez a szellem lakik, a nélkül, hogy bárki is tudná. O.

MÁSODIK örömid az volt, Szűzanyánk, ó fényes csillag, hogy világra szülted a Napot; te, aki a holdhoz ragy husontó, megszülted a ragyogó sugarat. Szülésed semmi sérelmet nem ejtett rajtad; megmaradtál szüzességben és nem történt benned semmi változás, mint ahogyan a virág sem veszíti el ékeségét, ha illatát szétárasztja maga körül, úgy szüzességed sem veszít ragyogásából, midőn a Teremtő kegyeskedik megszületni tőled. Ó Mária, jóságos anya, te légy az egyenes út, aki Fiadhoz vezetsz minket; második örömidre kérünk, légy kegyes hozzánk és távoztass messze minden bűnt tőlünk.

Német szekrencia a XV. századból.

TISZTELJÜK Üdvözítőnket a jászolban, tiszteljük a bitófán, tiszteljük a sírban; fogadjuk szereteittel, aki mint kisdéd gyermek jön hozzánk; imádjuk ezt a testet, mely rérbeforult értünk és meghalt értünk és sírba szállt értünk. És mint Simeon, irgalmasságán örvendezve öleljük szívünkre alázatosan ezt az újszülött gyermeket. Szent Bernát.

NEM egyébért jött, hanem miérettünk, a mi jónkért és üdvösségünkért. Ha Emberfia lett, azért lett, hogy mi Isten fiaí legyünk. Ha kisdéd gyermek, azért ilyen, hogy minket tökéletes férfiakká tegyen. Ha erőtlén, azért olyan, hogy a mennyei útnak járására minket vastagítson. Pólyába kötötzetelt, hogy minket a bűnök kötelekéből megoldozzon. Tejet szopott, hogy minket mennyei eledellel tápláljon. Kicsinnyé lett, hogy minket nagyokká tegyen.

Pázmány karácsonyi prédikációjából.

ESZMÉK ÉS TÉNYEK

Irja Mihelics Vid

Sokrates az ókor legnagyobb alakja — állítja *Antonio Bruers*, amikor az *Osservatore Romano*-ban párhuzamot von Krisztus és a görög bölcselel között. Szerinte Sokratesben jutott legközelebb Krisztushoz a Krisztus előtti emberiség, s ami eltérés adódik kettőjüknel, az annak a különbségnek felel meg, amely áthidalhatatlan az ember és az Isten között. Igaza van-e Bruersnek, nem tudók eldönteni, talán teológusok és a filozófia szakemberei szólhatnának hozzá, fejtegetései és szempontjai azonban mindenképen megérdemlik figyelmiinket.

Bevezetőben és szinte mellékesen egy olyan hasonlóságot említ Bruers, amely meglehetősen külsőleges jellegű, azt nevezetesen, hogy amiként Jézus, ugyanúgy Sokrates után sem maradt semmiféle írás. Gondolatait főleg Xenophon és Platon gyűjtötte össze. Megjegyzi itt Bruers, hogy Xenophon egyszerű, rendszeres és tárgyilagos visszaadásra törekedett, de éppen emiatt valószínű, hogy a mester gondolatainak igazi mélységei rejtve maradtak előtte. Platon viszont alighanem abban hibázott, hogy eszményesítette és részben a saját meglátásaival bővítette ki Sokrates tanítását. Ott azonban, ahol Xenophon és Platon meg egyezik, méltán feltehetjük, hogy Sokrates eredeti gondolatait kapjuk. Ha pedig nem vétjük szem elől azt az arányt, amelyet alkalmaznunk kell egy emberi mű és egy kiaylatkoztatott mű között, akkor azt is mondhatjuk, hogy Sokrates tekintetében Xenophon úgy viszonylik Platonhoz, mint Jézus

tekintetében a három első evangélista, a szinoptikusok viszonyának Szent Jánoshoz.

Hogy felmérhessük Sokrates jelentőségét korának társadalmában és műveltségében, Bruers mindenekelőtt azt emeli ki, hogy a fiatal Sokrates jött rá az akkor uralkodó ion bölcselet ki nem elégitó voltára. Ez a bölcselet ugyanis egyedül a fizikai világra támaszkodott s az igazságot teljes egészében az emberen kívül kereste. Nem törekedett így az ember megismerésére, holott bármiféle tárgyi ismeretben is benne van az az alanyi mozzanat, hogy az ember az, aki az ítéletet alkotja. Ezért tette magáévá Sokrates, ha meghatározott sajátos értelemben is, azt a jelmondatot, amelyet a delfi jósdának tulajdonítottak: „Ismerd meg tennmagadat.” A gondolkodó ember önmegismerése lett Sokrates bölcseletének lényege. A belső ember taglalásából szűrte le azután Sokrates azt a tételét, hogy az ember az érintkezési pont a múltó világ és az örökkévaló, a sokféle és az egy között. Éppen ezért az emberben is meg kell lennie, de az emberen kívül is kell léteznie egy olyan közbülső elemnek, amely közös a két ellentétben s amely a felteie annak, hogy a legmagasabb valósághoz juthassunk. Ennek a közbülső elemnek adta később Platon az „idea” nevet.

Sokrates bölcseletének azonban az erkölcs a tulajdonképeni területe. Előtte ez a kérdés eléggé a homályban maradt. Sokrates emelte ki onnan s állította az első vonalba. Ezt a helyét az erkölcs most már végig megtartotta, mint próbaköve a bölcse-

let bármi egyéb megnyilatkozásának. Sokrates állította, hogy van egy örök és változatlan igazság, s hogy ez nem szakadt el a múlt világtól s nem közömbös annak irányában. Ha pedig létezik egy örök igazság, akkor léteznie kell egy örök erkölcsnek és egy örök szépségnek is. A legmagasabb valóság tehát egyidejűen az Igaz, a Szép, és a Jó.

Az erkölcsi eszme fedte fel Sokrates előtt az egy és egyetlen Istent. Az egy Isten gondolatához — folytatja Bruers — eljutottak a pythagoreusok is, tanítását azonban a misztériumaikba beavatottak szűk körére korlátozták. Sokrates viszont megteszi azt, amit később Krisztus isteni tekintélyével rendel: „Mindazt, amit nektek az árnyékban mondtam, mondjátok el a nap világoosságában; s ami fületeknek adatott, hirdessétek a tetőkön.“ Sokrates fennhangon és mindenki számára beszélt az ő Istenéről és erkölcséről a házakban, a piactereken és a bíróságokon. Az az Isten, akiről szólt, talán éppen az az „ismeretlen Isten“ volt, akit négy századdal később Szent Pál talált meg újból s éppen Athénben. S ennek az Istennek, akiről csupán belső megérzését és meglátását közölhette a külvilággal, hozta áldozatul Sokrates az életét.

Sokrates léte a kinyilatkoztatást nem ismerő világban a hajnal volt, amely jelezte a kereszténységet. Nem egy epizód-ból, amelyet Xenophon feljegyez róla, az evangéliumok légköre árad. Amikor például valami jóért imádkozott az Istenhez, nem jelölte meg pontosan, mit is kér tőle, mert meg volt győződve, hogy Isten jobban tudja, mi válik javára. S ime

Jézus intése: „A ti Atyátok tudja, előbb, mint kéritek, mire van szükségetek.“ Vagy monddta azt is Sokrates a köréje gyűlteknek, hogy az „isteneknek“ nem okoznak nagyobb gyönyörűséget a drága felajánlások, mint a kevésbbé értékesek. Akárcsak a példabeszéd a szegény özvegy fillérérol. Egy bizonyos Ermogenes nagy nyomorúságban élt. Sokrates a gazdag Diodoroszhoz fordult és segítségét kérte. „Igazad van, Sokrates — felelte ez —, szólj neki, hogy keressen fel engem.“ „Nem — jelentette ki Sokrates —, te magad menj el hozzá.“ Mi ez, ha nem az evangélium szel-leme?

Sokrates halála — folytatja Bruers — a történet egyik legnagyobb eseménye, csak egy halál mulja felül: Krisztusé. Feltűnő, hogy Sokrates, aki ember, úgy hal meg, mintha Isten lenne, Krisztus viszont, aki Isten, úgy hal meg, mintha ember lenne. Am éppen a dolgoknak ez a megfordítása tükrözi legjobban Sokrates emberségét és Krisztus istenségét. Sokratesnek ugyanis, éppen mert ember, szüksége volt arra, hogy Isten zavartalanságába emelkedjék. Jézus viszont elhatározta, hogy az emberség legmélyebb rétegébe száll le: a fájdalomba. Jézus, hogy megváltsa az embert, emberré lett és elszenvedte a legnagyobb emberi szorongást; azt, hogy az Atyától elfeledtnek érezte magát. Sokrateset a szerető tanítványok veszik körül, Krisztust a kereszt szörnű magányossága. Sokrates tökéletes boldogságban halt meg, Krisztus közel a kétségbeeséshez: „Istenem, Istenem, miért hagysz el engem?“ Ez az összevetés azonban az emberi és az isteni között nem von le semmit Sok-

rates önfeláldozásának nagyságából.

Athén megtagadta Sokratest, ahogy Jeruzsálem megtagadta Krisztust. De ahogy Jézus, ő is tanítványokat nevelt, akik elterjesztették gondolatait a világban, köztük az ő Szent Jánosát: Platont. Rajta keresztül érte el Sokrates azt a hivatását, hogy előkészítse az utat az Úrnak, aki eljövendő. Krisztus előfutárát kell látnunk benne — írja Bruers —, olyan embert, akit, ha Krisztus után élt volna, bizonyára eltárainkon tisztelnénk. Prófétának azonban így is proféta, mert oly magas volt erkölcsi felfogása az életéről, oly mély a meggyőződése arról, hogy az igazságot minden másnak fölébe kell helyezni, hogy tanítványa, Platon az ő sugallatára bejelentette a Golgota áldozatát: „Az igaz ember egyszerű és nemes, aki, mint Aischylos mondja, nem tündökölni kíván, de jó akar lenni... Minthogy nem követett el semmi igazságtalanságot, abba a hírbe került, hogy a legnagyobb igazságtalanságot művelte. S változatlan marad haláláig, igaz marad egész életében. Onoha igaztalannak látszott... Minthogy pedig igaz volt, meg fogják ostromolni, meg fogják kötözni és kínozni, végül pedig, miután minden rosszat elszenvedett, keresztre fogják feszíteni.”

*

Az Unesco *Features* lapjain írja Maurice Goldsmith, hogy a nyáron hozzáfogtak a világ legnagyobb rádió-teleszkópjának készítéséhez. Úgy hiszik, hogy 1956-ra meg is lesznek vele. A rádió-teleszkóp újabb találmány, amely a rendes teleszkóptól abban különbözik, hogy fénysugarak helyett rádióhullámokat fog fel a világűrből s

ezeket a hullámokat hangokká alakítja át.

Három századdal ezelőtt írta Galilei a lencsés messzelátóról: „Valóban csodás és lenyűgöző látvány, amikor a hold felülete, amely oly messze esik tőlünk, mint a föld sugarának hatvan-szorosa, akként jelenik meg előttünk, mintha távolsága e sugárnak csupán kétszerese lenne.” A teleszkóp ereje és éles-sége azóta jelentős mértékben növekedett, nem mondhatjuk azonban, hogy szerkesztésének elve lényegesebben változott volna. Szabad szemmel 5000—6000 csillagot észlelhetünk. Kiseb teleszkóp 100.000-re mutat belőlük. Az 1.60 méteres teleszkóppal mintegy 100 milliót különböztethetünk meg, a 2.54 méteressel kerekén 500 milliót. Harminc évvel ezelőtt jöttünk rá, hogy a Tejút sokkal kiterjedtebb képződmény, mint gondolták: a fény sebességével is több, mint 100.000 év kellene ahhoz, hogy egyik végétől a másikig érjünk. Legutóbb a Monte Palomar 5.08 méteres teleszkópjával olyan távoli tejútakat fedeztek fel, hogy a fény sebességével is száz és száz millió esztendőn át kellene száguldanunk, míg szomszédságukba jutnánk. Tudjuk, hogy a hozzánk legközelebbi világégység a nagy Andromeda köd, amely szerkezetében, kiterjedésében és csillagai számában hasonlít a mi Tejútunkhoz. Amikor az Andromédát nézzük, fölébe emelkedünk térnek és időnek. Ez a világ ugyanis 800.000 fényévre van tőlünk, ami azt jelenti, hogy minden jelensége, amit e pillanatban látunk, 800.000 évvel előttünk történt.

Az utolsó húsz évben azután új ablakot nyitott a mindenség-re a szédületesen haladó technika azzal, hogy lehetővé tette a

világtérből származó rádióhullámok felfogását. K. G. Jansky mutatta ki először, hogy a földtől messze fekvő forrásokból rádióhullámok érkeznek a föld terébe. Vagyis amit Oliver Lodge, a fizikus, már 50 évvel ezelőtt megsejtett, azt Jansky be is bizonyította, mert sikerült felfognia olyan 20—30 méteres hullámokat, amelyeket csak igen távoli izzó test, feltehetően csillag bocsáthatott ki. Általában azonban nem adtak hitelet Jansky kísérleteinek. Jóval később, 1940-ben Grote Reber csillagász lett figyelmes a „kozmosz zajokra” s hozzá is kezdett rendszeres tanulmányozásukhoz. Igyekezett különválasztani ezeket a zajokat a „tejtűi zajoktól”, amelyeket a Tejtű sugárzásai váltanak ki, és a „nap-zajoktól”, amelyeket a nap sugárzása okoz. Sok más tudós is belekapcsolódott a munkába. Kutatásaikhoz felhasználták a radar-technikát, amely nagyban kifejlődött a második világháború alatt. Az eredmények kétségbevonhatatlannal igazolták Jansky megfigyeléseit s így indíthatott meg immár szilárd alapokon egy új tudomány: a rádió-asztronómia.

Az első rádió-teleszkópok elég gyengék és megbízhatatlanok voltak, szemben az optikus teleszkópokkal. Háta azonban Bolton és Stanley, majd Ryle és Smith felfedezéseinek, új és tökéletesebb típusú rádió-teleszkópok szerkesztettek, amely nagy mértékben kiküszöbölték a pontatlanságokat. Csakhamar megkezdte a felfedezésre vezettek az új készülékek. Hatalmas sugárzások forrásaira bukkantak az űrben, amelyeket rádió-csillagoknak neveztek el. Magukat a forrásokat azonban titok borítja, mert senki sem tudta eddig megtalálni vagy azonosítani

azokat a testeket, amelyekből a sugárzások erednek. Ma mintegy száz ilyen forrást tartanak nyilván, valószínű azonban, hogy ezek csak a legközelebbiek és a legerősebbek azok közül a rádió-csillagok közül, amelyek a Tejtűben szóródtak szét. Csillagászok arra gondolnak, hogy a mi Tejtűnk ugyanannyi rádió-csillagot tartalmaz, mint amennyi látható csillagot, utóbbiak száma pedig, mint tudjuk, több száz milliárd lehet. Mindössze két éve annak, hogy Lovett egy nagyobb rádió-teleszkóp segítségével a nagy Andromeda közből is hullámokat fogott fel. Lovett mindjárt arra gondolt, hogy ebben a ködben is, miként a Tejtűben, rádió-csillagok vannak, amelyeknek száma az utóbbiakéhoz nagyjában azonos lehet. Még újabb kísérletek születte bizonyossá teszik, hogy ilyen hullámkielbocsátó testek valamennyi külső csillagködben találhatók.

A rádió-asztronómia már sok értékes megismeréssel szolgált a nap és a meteorok tekintetében is. Mint hogy a napot körülvevő gázréteg is hullámokat bocsát ki, ezeknek vizsgálásával megállapíthatják a nap atmoszférájában érvényesülő szabályokat. Amikor a nap felszíne napfoltok elütésére folytan módosul, a földön erős sugárzást észlelünk, a ragyogásokat pedig, amelyek a napfoltok közelében olykor megjeleennek, rendkívül erős rádió-energia sugárzások és egyben atomrészecskék kilövelése kísérik. Ezeknek 24 órára van szükségük, amíg elérik a földet, s itt olyan jelenségeket idéznek elő, mint az északi fény is. A rádió-asztronómia útján most új szempontból vehetjük vizsgálat alá az északi fényt. A rádió-teleszkóppal ugyanis nemcsak nappali világosságánál, de a

sötétség beálltával is megfigyelhetjük a rádió-energiának az északi fényen megtörő hullámain. A radart és a rádió-visszhang technikáját alkalmazták a meteorok tanulmányozására is. Minthogy nappal is nyomon követhetők az égbolt jelenségei, megállapították, hogy hatalmas meteor-rajok futnak el a földnek nap-megvilágította légkör-peremén. A rádiótechnika vezetett arra a megállapításra, hogy minden meteor a naprendszeren belül keletkezik, nem pedig a csillagközi térségekben, mint sokan gondolták. Ugyanehhez a technikához folyamodtak abból a célból is, hogy megkapják a hold visszhangját, ami azután új módszert eredményezett az ionoszféra és a holdfelszín vizsgálatában.

A most munkába vett rádióteleszkóp — végzi fejtegetéseit Goldsmith — a számítások szerint lehetővé fogja tenni, hogy a világegyetem bármely részében figyelemmel kísérhessük a csillagok pályáját. Tudósok remélik, hogy ez a készülék ugyanolyan forradalmat fog okozni a rádió-asztronómiában, mint amelyet az óriási lencés messzelátó hozott magával a klasszikus csillagászatban.

Folyóiratunk többször foglalkozott már az „ars sacra” kérdésével; legutóbb Doromby Károly szempontokban gazdag tanulmányát olvashattuk róla. Mégsem tartjuk fölöslegesnek, sőt mondhatnók: annál szükségesebbnek érezzük, hogy — tekintettel éppen a konkrét vitákra — szóvá tegyük itt *Maurice Bessel* írását, amelyből egészen új meglátásokat is meríthetünk.

Bessel szerint, akinek tanulmányát német fordításban a *Furche* is közölte, komolyan

kétségbe sem lehet vonni, hogy a keresztény művészet a XIX. század elejétől kezdve fokozatos hanyatlásban van. J. K. Huysmans óta, aki már 70 évvel ezelőtt „képzeletűds átkokkal” kelt ki a korabeli vallásos giccse ellen, a válság csak mélyült. Hasztalan próbálták orvosolni jelentős megújítási kísérletek, hiába zajlottak körötte nyilvános viták, ma már ott tartunk, hogy maga a kérdés, a modern keresztény művészet kérdése is „méreggel telített”: annyi értetlenség és ingerlékeny elfogultság, másfelől annyi elhamarkodott buzgóság és frivol sznobizmus rakódott rá az idők folyamán. S Bessel attól fél, hogy nem fognak segíteni a hivatalos és illetékes egyházi utasítások sem, a legutóbbi dékrétum sem, mert azoknak szükségszerűen általánosságokban mozgó elveit a címzettek — mint példák mutatják — a saját, már kialakult álláspontjuk javára magyarázzák, az igazságkeresés őszinte lelkülete pedig hiányzik belőlük.

Tisztán művészettörténetileg nézve, a keresztény művészet hanyatlása a polgári korszakban csupán részjelensége a művészet általános hanyatlásának — állapítja meg Bessel. De éppen ez, vagyis hogy csupán ennyi és nem több, vallásos szempontból szinte tragikus jelentőséget ad neki. Háttérben Bessel szerint az áll, hogy amíg előtte, a romantól a barokkig, még a renaissance idején is, a nagy művészeket mind az egyház foglalkoztatta, a XIX. században az egyház már nem vette igénybe egy Daumier, egy Gauguin, egy Cézanne és sok más művész képességeit, mint ahogy az állam sem használta fel őket valóban monumentális feladatokra. Pedig hogy mielőda vallási lehetőségek álltak

nyitva, mutatja a Daumier alkotó esseni *Ecco Homo*. Ha olykor mégis adódott kivétel, mint Franciaországban, amikor az egyházi hatóságok megbízást adtak a szkeptikus hírében álló Delacroixnak — ennek az elhatározásnak köszönhetjük a párisi Saint-Sulpice Angyal-kápolnájának mélyen vallásos, pompás falfestményeit —, akkor épp olyan kicsinyesen és vonakodva jártak el, mint a polgári hatóságok a Rodin-féle Balzac-szobor esetében. Mind a két oldal magatartása elárulta, hogy egyképen bizonytalanok a nagy és élő művészet tekintetében, egyformán hiányzik belőlük az érzék a minőség iránt s azonos módon készek alávetni magukat az uralkodó ízlés parancsainak.

Ez az ízlés a historizáló akadémizmus ízlése volt, amely minden egyes célra egy-egy meghatározott stílust írt elő: városházának újjót, vagy renaissance, operaháznak újbarokkot, kastélyszerűségnek rokokót, templomnak újjót vagy ujrománt. Így teremtett magának a hivallgó polgárság műveltségi családfát — és sajátos, vallási családfát is. A folyamat eléggé ismert, szerencsétlen következményei szintén. A legszomorúbb azonban mind ebben az az „ijesztő tény” volt, hogy a történetben először váltak a keresztények képtelenné arra, hogy életük stílusából kifejlesszék vallásuk stílusát. A gőzgép korában, amelynek vallási élményükre is szükségük volt, rá kellett nyomnia bélyegét, csak olyan formákhoz tudtak nyúlni, amelyeket a középkor vagy a renaissance alkotott, amelyeket tehát csak utánozhattak, de bensőleg már át nem élhettek. S ma már nem nyilvánvaló-e — kérdi Besset —, hogy ez a tehetetlenség nem

csak a művésziek, de a vallásiak körében is nagyfokú bizonytalanságnak volt a jele?

Még ha következetesen egy bizonyos stílus mellett állapodnak meg, akkor talán igazolni lehetett volna ezt a magatartást azzal a feltevessel, hogy a keresztény művészeknek az ihlet egy szerencsés pillanatában sikerült már megteremteniök azt a kifejezési formát, amely minden időkre érvényes, mintaszerű és kötelező. Tekintve a keresztény hitélet sokszorú gazdagságát, mindenesetre értelmetlen feltevés — jegyzi meg Besset. Amit azonban tettek, egészen más volt: a XVII. század bolognai irányának módjára, amely „Raffael báját” Michelangelo erejével próbálta egyesíteni, annak az iránynak módjára tehát, amelyet éppen az akadémizmus annyira magasztalt, minden gondjuk az volt, hogy az összes stílusokból, amelyekben a keresztény vallás addig kifejezést talált, a „legjobbat” keressék ki. Egyszerűen átvették a profán akadémizmus eljárását. Az eklekticizmus lényegének megfelelően azonban, amely mindig a késői formákat részesíti előnyben, akkor, amikor a „legjobbat” igyekeztek kiválasztani, a különböző stílusoknak mindig a legbonyolultabb és sohasem a legkoncentráltabb alkotásait vették figyelembe, holott ezek az utóbbiaké a legmagasabb vallási jelentőség.

Ehhez a beállítottsághoz híven hasonította át a mi korunk vallásos művészete is a modernség külső formáit — akkor egyébként, amikor azok már szelvében-hosszában elfogadásra találtak —, a szellemet azonban, amelyből születtek, nem tette magáévá. Nem jött létre kapcsolat a korunkbeli nagy meste-

rek alkotta élő művészettel, s amit vallásos művészetnek neveztek, egyszerűen utána sántikált azoknak a divatoknak, amelyek mögött a polgári műveltség stílusalansága húzódott meg. Azi, hogy a formák alkalmasak-e a szent szolgálatra, nem minőségük és valóságuk alapján bírálják el, hanem tisztán külsőlegesen abból, hogy vannak-e történeti előfordulások, amelyek azok „vallásos jellegét” tanúsítják. Következménye lett a giccs elsőpró diadala, az alságoknak szinte abszolút uralma.

Nem véletlen, hogy a megújulás úttörői eleitől fogva éppen a divatosan gicces ellen fordultak. Céljuk ezzel semmiképp sem az volt, hogy a modernség kedvéért „modernizálják” a keresztény művészetet. Amire törekedtek, az volt, hogy helyreállítsák a valóságot és a minőséget egy olyan területen, ahol csak a legnagyobbnak szabadna szóhoz jutnia, a kortársak azonban készek beérni a közepessel is. Legnagyobbat azonban mindig csak a legnagyobb élő mesterektől várhatunk. Ezért adta ki a jelszót Franciaországban Coutourier: „A legnagyobb embereknek a legnagyobb feladatokat!” S ennek nyomán mentek ki ott a legutóbbi években megbízások olyan művészeknek, mint Rouault, Matisse, Braque, Léger, Manessier, Bazaine, Lurçat, Lipschitz, Germaine Richier, Le Corbusier és mások, s épültek fel és nyerték belső kiképzésüket Assy, Audincourt, Les Bréseux, Ronchamps templomai, Vence kápolnája.

Am tudjuk — mi magunk is hangot adtunk rovatunkban az assyi esetnek —, mekkora vihar támadt csakhamar körülöttük. A számtalan, egymásnak nem rit-

kán ellentmondó kifogások ellen — mint most Besset írásában olvassuk — Régamey, a neves esztétikus, katolikus pap, három ragyogó essayben épp annyi hozzáértéssel, mint szeretettel és türelemmel vette fel a harcot. Csak az elvieket nézve, támadások történtek amiatt, hogy az ilyen nemű művészi vállalkozásokkal kapcsolatban egyáltalán szóba jöhetett a „kísérlet”, mert — úgymond — szent célra rendelt térségeket nem szabad „esztétikai kísérletekre” felhasználni. Könnyű a válasz: igenis kísérletet, sőt kockázatos és vakmerő kísérletet jelentett eddig minden nagy műretek. Nem „kísérlet” volt-e az amienszi székesegyház kórusa, Brunelleschi kupolája Firenzében, vagy a Sixtina freskói? Az egyház sohasem tagadta meg a „kísérletezés” jogát azoktól a művészeketől, akiket nagy feladatokkal bízott meg, hiszen ez az elengedhetetlen feltétele a teremtő szabadság kibontakozásának. Szinte bizonyos azonban — írja Besset —, hogy valójában nem is ennek az igazságnak nem-ismerése vagy félre-ismerése szülte az idevágó kifogásokat, hanem az a hol kimondott, hol elhallgatott aggály, hogy fordulhat-e az egyház és szabad-e neki olyan művészekhez fordulnia, akiknek emberi és polgári megnyilatkozásai arra vallanak, hogy atheisták, sőt az egyház ellenségei? Mert nem kézenfekvő-e, hogy ezeknek alkotásaiból, mint általában az egész modern művészetből, egy olyan értékrendszer tükröződik, amely ellentéte a kereszténynek?

Ez a kifogás és ez az aggály — írja Besset — egész esomó kérdést vet fel és a konkrét esetekben egész esomó félreértésből táplálkozik. A művészt ugyanis, ha más világnézetben is

van, de igazi művész, annyira megragadhatja az a feladat, hogy a szentet és a fősséget érzékelhetően megjelenítse, hogy alkotása az érzékfölöttinek varázsát nyeri. Megrázó bizonyosság erre Matisse Passiója a veneczi kápolnában. Az „életöröm“ művészetének máskor oly hihetetlenül harmonikus vonalait patetikus módon törí szét az Úr szenvedésének átélése. Még mélyebben keresztény a tisztelőteljes mérséklet, amelyet Matisse tanúsít s amely „csak“ egy életen át gyakorolt művészi öfegyelem eredménye lehet. Így hat ez reánk, mint a legigazibb kifejeződése a keresztény szégyenkezésnek Krisztus golgotajárása előtt, amelyet valamennyi ember vőtte vont magával. S lényegében ugyanez áll a másik „antiklerikális“ művész, Léger vitatott mesterművére, az audincourti nagy üvegesfokkra. Mindkét festő kijelentette egyébként, hogy amikor feladatán dolgozott, úgy érezte, „mintha önmagát győzte volna le“. S ehhez kapcsolódnak most a tanulmány legérdekesebb sorai.

Az ilyen „önlegyőzésben“ látjuk mi, keresztények, az isteni kegyelem betörését — írja Besset —, azt a kegyelemét, amelynek útját kell, hogy az egyház elokészítse. Abban a szerepben is, amelyet az egyház a művészetek másfélezer éves történetében játszott, nem a mecenásság volt a lényeg, mikor is nagyszabású megbízásokkal lehetőséget adott a tehetségek teljes kibontakozására. Hanem sokkal inkább az, hogy az egyház hozzásegítette a művészeteket a végső elmélyüléshez, amikor helyesen kijelölt feladatok útján és a legteljesebb szabadság engedésével arra készítette őket, hogy ők maguk fedezzék fel művészi törekvéseik szakrális jelentőségét. A

keresztény művészet újjászületésének is az az első feltétele, hogy az egyház ismét tudatára ébredjen ennek a szerepének, sőt kötelességének a kor nagy művészeivel szemben.

A továbbiakban két „gyakorlati“ kifogást fűz val még Besset. „Nagy feladatokról“ és „nagy emberekről“ volt szó az eddigiekben. Mi legyen azonban a „kis feladatokkal“ és a „kis emberekkel“? Erre válaszolta Régamey: „A nagy zeniknek a nagy feladatokat, a kis zeniknek a többit.“ Mert vannak nagy zenik és vannak kis zenik — erősíti meg Besset is. Utóbbiak tehetsége szerényebb: nem űttek hozzá a nagy feladatokhoz, a kis feladatoknál azonban tökéletesen eleget tudnak tenni a valóság és a művészség feltétlen követelményeinek. Ezeket is ugyanazzal a gondossággal kell tehát kiválasztani, mint a kimagasló mestereket, akik a nagy megbízásokat kapják. Ha azonban csak „kis emberek“ akadnának, a helyes megoldás: elállni, vagy várni a munkával. Mert az ő hallgatásuk jobban fog tetszeni Istennek és többet fog használni az embereknek, mint kotnyeles zajgásuk.

Igen komoly természetű a másik ellenvetés, az nevezetesen, hogy a modern művészet befogadása, ha elméletileg igazolt is, a gyakorlatban nehézségbe ütközik, mert a keresztény hívek nagy tömegükben elutasítják, s a hívek érzésével nem szabad játszani, mert ami kocára kerülne, nem kevesebb, mint a hitük, s „jajj a botránkoztatónak“. Besset is elismeri, hogy ez a nehézség nagy és fennáll, de hivatkozik arra, hogy tapintattal és gondos szellemi előkészítéssel ezen is túl lehet jutni. S most megint figyelem-

reméltó sorok: „Schol és soha, ahol eddig modern mesterek műveit helyezték el a templomban, nem maradt el kedvező halásuk a hívekré. A kedvezőtlen visszahatás mindig csak idegenek részéről támadt, akik a templomot csak sebtiben és előre kész véleményvel „megszemlélték”, korántsem azért, hogy ott igazában imádkozzanak.“ Ezt a kérdést illetően azonban Besset is teljes mértékben helyesnek mondja a francia püspökök legutóbbi állásfoglalását, akik elvont fejtegetések helyett egyszerűen rábizták az illetékes püspökre és a helyi lelkipásztorokra annak megítélését, hogy tekintetbe véve a hívek felvevő képességét, alkalmas-e feladatára a szóbahozott művész.

*

Hosszan értekezhetnénk annak a kudarcnak okairól és tanulságairól, amely a Bernard Shaw-otthon felállítására indított gyűjtést érte Angliában. Nem vitás, hogy jól megoldották volna a kiváló író emlékének megörökítését azzal, ha a kertés házat, amelyben lakott s amely annyira a szívéhez nőtt, múzeumná rendezik át. Amak ellenére azonban, hogy Shaw műveinek ma is tömérdek az olvasójuk, ezer fontot sem tudtak összehozni. De még jobban meglephet minket a *Tablet* cikkirójának az a közlése, hogy általában nem is csodálkoznak a sikertelenségen. Többen kijelentették, az vette el kedvüket az adakozástól, hogy Shaw annyi pénzt, egész vagyont hagyott hátra egy 40 betűs abécével való kísérletezésre, holott már a mostani 26 betűs abécé használatát sem volt könnyű megtanulni. Mások azzal men-

lették részvétlenségüket, hogy Shaw a végrendelete tanúsága szerint éppen elég gazdag volt, ha tehát akarta volna, hogy nemzeti zarándokhely legyen a házából, a költségekről maga is gondoskodhatott volna. Egyes nyilatkozók, többnyire katolikusok, magára Shawra hárítják a felelősséget, hozzá igen érdekes megokolással. Akkor lett volna valami a tervezett otthonból — úgy mond —, ha Shaw úgy intézkedik, hogy a kertjében temessék el, mert tapasztalati tény, hogy az emberek szívesen keresik fel a hírességek sírjait; Shaw azonban hamvasztóba küldette magát s ezzel már eleve megfosztotta a legnagyobb vonzóerejétől az egész elképzelést.

Legmélyebbre azonban alighanem az a pszichológus tapintott, aki ebben foglalta össze válaszáat: minél idősebb korában hal meg az ember, annál kevesebbet várhat az élettől. Shaw pedig a kilencvenedik évén is jócskán túljutott. S meg is magyarázza tételét a pszichológus. Ahhoz, hogy a megemlékezés és emlékezetben tartás eleven legyen, a legfontosabb mozzanat valami kiengesztelés és jóvátétel keresése a halál kegyetlenségével szemben: akár mert további nagy alkotások lehetőségének vetett véget, akár mert körülményeinél fogva látszott meg nem érdemeltnek a halál. Világos azonban, hogy minél hosszabb az ember élete, annál gyöngébbé válik ez a mozzanat. Shaw esetében pedig a közérzés éppenséggel az, hogy az író mindent megkapott az élettől, amit csak kívánhatott, elmulása is a képzelelhető legtermészetesebb módon következett be, s ami mondanivalója egyáltalán akadt, azt is elmondhatta mind.

XAVÉRI SZENT FERENC. (December 3.)

Xavéri Szent Ferencben joggal az ujkor legnagyobb hírhirdetőjét ünnepli az Egyház. Teljesítménye tisztán profán szemmel nézve is elképesztő. Olyan irdatlan nagy területet járt be és tört fel az evangéliumi mag befogadására, mint Szent Pál óta talán senki. Pedig igazán nem úgy indult, mint aki misszionáriusként fejezi be életét. Mint fiatal egyetemi hallgató az előkelő párisi társaságok legjobb táncosai közé számított. Táncszenvedélyénél talán csak ambíciója volt nagyobb. Mint a baszk főnemesség kitűnő megjelenésű és nagylehetségű sarja fényes karrieréről, egyetemi tanárságról és messzeszárnyaló tudós hírnévről álmodozott. Csak amikor a nagy lélekhalász, Loyolai Szent Ignác egy bizalmas beszélgetés során eléje dobta az evangélium sorsdöntő nagy kérdését: „Mit használ az embernek, ha az egész világot megnyeri is, de lelkének kárát vallja?” — döbönt rá egész addigi élete hiábaralóságának tudatára. A kegyelem érintésére hiúsága egyszerre szétfoszlott, mint a tavaszi hó és helyén kigyúlt az egy szükséges keresésének szent tüze.

Attól az időtől fogva pedig, hogy III. János király kérésére az indiai portugál gyarmatokra küldötték hírhirdetőnek, valósággal megszállottja a lelkek megszentelése gondolatának. A régi emberből jóformán semmi sem maradt benne. A földi célok egyszerűen megszűntek számára létezni. Igazán elmondhatta az apostollal: „Élek én, de már nem én, hanem él bennem Krisztus.” A fiatalos nagyralátás helyébe mélységes alázat költözött: elüljáróinak szólo leveleit még világhírű misszionárius korában is mindig térdén állva írta. Még nagyobb változáson ment át az emberekkel szemben tanúsított magatartása: a hajdani büszke és rátartós arisztokratá fokozott az emberszeretet utolérhetetlen hőségé nemesedett. Már nem a származást, nem a rangot, nem a tudást, hanem egyedül a halhatatlan lelket nézte az emberekben és annak megmentéséért semmilyen áldozat vállalásától nem riad vissza. Ismeretes mondása: „Lelkeket adj nekem, Uram, minden mást végy el.” Szeretetének leleményessége nem ismert határt. Ebben a tekintetben is Szent Pálhoz hasonlított: mint az, ő is mindenkinek mindene tudott lenni. Gyermek volt a gyermekek közt, tudós filozófus és teológus a tudományukra büszke bramínok közt. Szívesen elvegyült az egyszerű halászok és katonák közé, órákoshozzat elbeszélgeteti velük őket érdeklő tárgyokról, sőt alkalomadtán szívesen leült velük kockázni, kártyázni és sakkozni is. Legnagyobb szeretettel azonban a megátalkodott bűnösökkel bánt: csakély penitenciát rótt rájuk, de maga annál keményebbet vállalt helyettük. Innét érthető, hogy a bűnökbe merült Goa és Malakka alig néhány hónapi ott működése nyomán új arculatot öltött: gyóntatószékét valósággal ostrom alá vették a megtérő bűnösök.

— bg —

ARANY TAVASZ, ARANY ŐSZ

Hetven éve, hogy meghalt! Nekem vagy ötven éve, hogy él; minél jobban múlik az idő, minél jobban közeledem az ő éve-ihhez, annál elevenebben él. Már harmincéves korában öregedőnek érzi magát („Ifjú örömeim, reményeim nincsenek, szóval a szív szerepe jobbadán el van játszva s a főre kerül az uraság”), — de a hatvanéves Arany *Toldi Szerelmét* írja és az *Őszikéket*: a világirodalomban szinte egyedül áll az öregkori érett bölcseségnek és klasszicitásnak fiatal lendületű ihlettel való ilyen esodálatos egysége. Mint legkedvesebb hőségnek előre élte meg öregségét (*Toldi estéje*), aztán újra megfiatalodott vele (*Toldi Szerelmé*), úgy fiatalodik meg élete újra meg újra hosszú zsibbadások, természetlen évek, verstördékek után egy-egy páratlan alkotásban. E mögött a ki-kihamvadó és fellobbanó alkotó-erő mögött ott érzi az ember az el-elfásuló, de magát fel-felrázó ember ritmusát is. A sajtó, csüggedő, magában himni nem tudó fájdalom hangja sűrűbb, de soha el nem hallgat egészen a bizalomnak, a kötelességvállalásnak, sőt a humornak hangja sem. A legmélyebb mélyből pedig mindig újra fel-feltör a szentágostoni nyugtalanságnak, az Isten felé kinyúló emberségnek egy-egy sóhajtása is: fiatalkorában, Szalontán a *Fiamnak* és a *Gondolatok a békecongressus felől*, férfiéveiben Nagykőrösön az *Iithon* és a *Dante*; — az *Őszikék* idejében a *Honnan és hová?* és a *Szjeletem*.

A nagy költőkkel úgy van az ember, hogy minél többet olvas, annál jobban megszereti őket. De Aranyban nemesak a költő lesz egyre nagyobb és egy-

re kedvesebb, meghittebb az embernek, hanem úgy jár vele, mint ő járt Petőfivel: „Hidd el nekem, hogy bár mint költőt is kimondhatatlannul szeretlek, mégis jobban éledekelsz, *mint ember*.” Az ember Aranyt pedig semmi olyan közel nem hozza hozzánk, mint leveleit. Először-
ban éppen a Petőfivel való levelezése.

Arany egyénisége is, költészeté is Petőfi temperamentumának és szeretőfetének tüzes napsütésére virágozott ki legüdébben és legdúsabban. A Petőfi-korszak az ő aranyos tavasza. „Természetük sok ellenkező vonása, — írja Arany László — az egyiknek vérmes, heves, nyugthatatlan, gyakran erőszakos, a másiknak szelíd, magába vonuló, szerény jelleme, úgy látszik, — mint két kerék egybevágó fogai — jól illettek egymáshoz.” Az összeillő két nagy egyéniség közt, még nem is találkoztak személyesen, már kicsap a szeretet villanyszikrája. Petőfi *Toldi* ismeretlen írójának mindjárt „lelkét küldi el”, — második levélében már tegezi „lelke Aranyját”, Arany pedig azonnal felel: „Éz a szív, amicsodás, ma tied, érzelmei rokonok a tieddel: így nem félhetsz, hogy idegen leszesz benne.” Ebben a baráti levelezésben nem maga a fellobogó rokonszenv a vezéres — Petőfinek, ha szívét adta, már pedig Aranynak azt adta, nem lehetett ellenállni! — hanem az, hogy a zárkózott, szemérmes, hallgatag Arany, aki még verseiben is olyan nehezen szól érzelmeiről, ezt a nagy érzését ki is mondja, leírja gátlás nélkül. „Te az én bálványom vagy, az az voltál, míg még csak imádtalak... most

többem vagy, mert most szeretlek is nagyon, igen nagyon" Petőfinek első kilencnapos szalon-tal látogatása után így ír: „Nincs egy kedves falatunk, melyet megemlénk neved említése nélkül. Ha most itt volna Petőfi! ha ehethék belőle! Ezt így tette Petőfi, azt amúgy, ez kedves volt neki stb. stb. stb., az mindig úgy megy. Be szeretnők, ha a mi fiunk volna! Ha hozzánk jönnél legutóbb vakációra! — Ez a baráti viszony mindvégig zavartalan. — Petőfi egyetlen elhidegülés nélküli író-barátsága! (Az egyetlen pillanatnyi félreértés alkalmából is, 1849. januárjában, így ír Arany Petőfiének: „Ő szötte a viszonyt, ő eltépheti. De csalódik, ha azt hiszi, hogy e bántása által engem nyakáról lerázhat; ha azt hiszi, hogy ha barátomnak nevezni nem szabad, kitérli belőlem a szeretetet, mellyel rajta az ábrándozásig csüggök.“)

Ez a kétésféleves levelezés (61 levél, 1847. februárjától 1849. júliusáig), szinte napról-napra élénk varázsolja a két nagyszerű költő és nagyszerű ember életét és működését. Arany legalább nemcsak élete apró eseményeiről, de minden tervéről, jóformán minden írói gondolatáról beszámol barátjának, neki küldi el, amit ír, az tárgyal kiadóival, az egyengeti Arany érvényesülését, (ő ajánlja pl. a 48-as kormány *Néplapja* szerkesztőjéül.) Arany viszont nyomon követi leveleiben Petőfi „polgári, dicső küzdelmeit“. A márciusi események hallatára azonnal tollat ragad. „Nem következett ugyan rám a levélírás: de meg nem állhatom, hogy örömem s büszkeségem (Aranytól az aláhúzás!) teljében fel ne kiáltssak: „O et delictum et dulce decus meum!“ Ismeretes, hogy Petőfi családja, mikor a költő

Bem mellett harsol, (előbb Vörösmaryéknál, aztán) Aranynál talál menedéket.

Az író Arany egész fejlődését végig kísérhetjük ezekből a levelekből, *Tolditól Toldi Estéjéig*. Tépelődéseit, olvasmányait, esodálatos művészi lényeg-érzékét, öntudatosságát (pl. a megírandó *Toldi Szerelme* lehetőségéről szóló sorok), megindító szerénységét és önkritikáját („Végtelenül ügyetlen vagyok a lírában; szörnyen bosszankodom, ha valakinek másnak oly esetben verseit kényteleníttetnem olvasni, mint az enyéim; úgy érzem, mintha elveszne markomban a finom újjakhoz alkotott líra.“), — de nemes önértéket is („A dicséretet nem mások szájában, hanem önérzetem tisztaságában szoktam keresni“).

Talán a legmeghatóbbak a leveleknek azok a részei, melyekben a Petőfi és Tompa közti elhidegülést próbálja újra meg újra elsímítani. Nem farad el mindkét fél felé a másiknak jóhiszeműségét, becülését, szeretetét hangoztatni; a sértődések okait félreértésből magyarázni. Mikor Tompa szépeket ír neki Petőfiről, lemásolja levelét és elküldi Petőfinek — „Tompára pedig ne „durúzzolj“. Ne hidd azt, hogy ő veled mérközni kíván. Én legalább nem hiszem, hogy Tompában, ki néha, sőt többnyire jókat ír, ne volna annyi műérzék, hogy *Szécsi Máriádnak* az övé feletti hasonlíthatatlan többségét ne érezze. Ezt pedig annál inkább van okom állítani, mert maga írja nekem, hogy az ő Máriája „középszerű história, jó lesz valamely lapba“. Hogy rólad a leggyöngédebben gondolkozik, arról tanúságot tesz hozzám küldött közelebbi levele. Azért félre az effélékkel!“ A megértő és bölcs idősebb

SZERKESZTŐI ÜZENETEK

Valéry Larbaud francia író, 71 éves. Novellista (Enfantines), regényíró (Fermína Marquez), költő (Barnabeoth), tanulmányíró (Sous 1, Invocation de Saint Jérôme); a legjobb francia műfordítók egyike. Szerény, elmélyedő, gyöngéden vallásos lélek; tartózkodó, tiszta művészetét egyre jobban értékeli. Itt közölt elbeszélése „Aux couleurs de Rome” című kötetéből való.

H. G. A pásztorbot a római püspökök egyik legrégebbi jelvénye. Először erős keményfabot volt, felül mankóban végződött és valóban támaszul szolgált. Körülbelül az ezredik esztendő óta a mankó helyett elefántesontból való horgas végződése volt, mely egy gömbön keresztül volt a bottal összedolgozva. A horgas rész később nemes csavarulattal keresztet, vagy barányt ölelt körül. Az összekötő gomb pedig a gótikus időben kis kápolnácskává, vagy fülkecsoporttá alakult át, amelyben szentek szobrocskáit helyezte el az ötvösművész. A pásztorbot időközben már nem fából, hanem fémből vagy elefántesontból készült, felső része pedig tiszta ötvösmunka volt. Nem is szolgált már támaszkodásra, hanem kizárólag a püspöki hatalom jelképéül. A 16. század óta a püspökök a pásztorbot felső görbületét kifelé fordítva tartják, az apátok pedig befelé annak jeléül, hogy az ő hatalmuk csak befelé, saját kolostorukra irányul. A Szentatya pásztorbotja egyenes, hosszú bot, mely keresztben végződik.

R. B. Problémájának megvilágításánál olvassa el az 1951. novemberi számban S. K. címre küldött üzenetünket. Nem szabad az ószövetségi embereket az Újszövetség erkölcsi parancsai szerint megítélni. Az erkölcsi, lelki fejlődés alacsonyabb fokán álló emberekkel szemben érthető, ha az Úristen is bizonyos engedményeket tett. Ebből az alapból kiindulva ítélendő meg Jákob házassága is, akinek két felesége volt, Lia és Ráchel. Figyelmem kívül hagyva most azt a kérdést, hogy Jákobnak Liával kötött házassága érvényes volt-e vagy nem (tekintve, hogy Liában Liával megcsalta Jákobot, aki Ráchelt akarta és érte szolgált), ténylegesen együtt élt vele, sőt még mindkét feleségének egy-egy szolgálóját is (azok kérésére) magához vette mellékfeleségként; ugyanígy Ábrahám Hágárt, feleségének, az akkor még meddő Sárának kérésére. Így még sok, köztük erkölcsileg valóban derék, kiváló emberekről is említi az Ószövetség, hogy több feleségük volt. A többnejűség kétségtelen elhajlás a természeti törvény ideáljától és Istennek a házasságra vonatkozó elgondolásától. Isten azonban elnézte az ószövetségi embereknek ezt a fogyatékoságát nagyobb bajok elkerülésére, elsősorban az óriási és kikerülhetetlen kísértés miatt, amit a pogányok példája jelentett, akiknél a többnejűség általános volt; másod sorban, mert a patriárkák számára a legfőbb létkérdés volt az isteni ígéretet hordozó család, ill. törzs minél nagyobb népessége; de kezdettől fogva nem úgy volt.“ (Mát. 19, 8.). Nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt sem, hogy bár az ószövetségi törvényhozásból ismételtelen kiesillan a házasság ideálja, a monogámia, tételes és általánosan kötelező törvény az egynejűsögre, ill. a többnejűség tilalmazására vonatkozólag nem volt.

N. B. Gyenge idegzetű emberek könnyen esnek a valóságtól való menekvés többé-kevésbé súlyos lelki betegségébe. Egy ilyen

lelki betegség az aggályosság. Az ilyen ember, hogy ne kelljen egyszerűen megtennie a jót vagy elhagyni a rosszat, óriási jelentőséget tulajdonít az előtte álló eszelekvésnek és bonyodalmakat teremti körülötte, „úgy, hogy végül is mindenki esítitja, nyugtatja, felmenti a teendők alól és elveszi a felelősséget róla. — Egy másik neme az ilyen megszökésnek a hiszteriás betegségbe-menekvés; távolról sem imitálása ez valamely betegségnek, hanem valóban az a betegség, — de nem következett volna be, ha az illető idegzetére kedvezőbb körülmények között élt volna. — Egy harmadik faja bizonyos paranoiás beállás az életbe: önmagának olyan fontosságot tulajdonítani, amely nincs. „Mit fognak gondolni, beszélni rólam az emberek?“ — ez a legenyhébb formája. Felsőfoka a kifejlett üldözési mánia. Közül végtelen skálája van az olyanféle embereknek, mint a mai kor egyik legkiválóbb ír elbeszélőjének, *Lean O'Flairinnak* hőse, az 1951-ben megjelent „Első és utolsó szerelem“ című regényében. Frankie még mindig az üldözött forradalmárt játsza, amikor az ír szabadságharc már régen véget ért; — s hegyekben bujdosik, idegen országba menekül, holott senki sem keresi. Végül is egy szeretett leány, aki eleinte még táplálja benne ezt az önámítást, oda tud hatni, hogy megpróbálja vele a reális valóság országába való visszatérést.

W. J. A muzulmánok főszentélye a Kaaba (arabul kocka). Ez kb. 13 méter magas komor épület, primitíven megfaragott kövekből, amely a mohamedán hagyomány szerint még Adámtól származik, a vízözön alatt megrongálódott és mai formáját Abrahámtól és annak fiától Ismaeltól (az arabok ősatyjától) nyerte. Belül drága szőnyegekkel dúsan díszített esarnok, melynek északeleti sarkába van befalazva egy ezüstbe foglalt fekete kő (talán meteorkő), a Hadzsar el Asvad. Ezt érinti minden zarándok és e felé fordulva végzi imádságát a világ minden mohamedánja. A Kaaba tisztelete úgy látszik, valami sokezeréves istentiszteleti forma maradványa, amelyet Mohamed már teljes virágzásban talált és beépített vallási rendszerébe. Bővebbet tavalyi évfolyamunkban talal egy erről szóló kis cikkben.

C. I. A latin nihil (semmi)-ből képzett szó. Filozófiai értelemben tagadja valaminek valóságos létezését (metafizikai nihilizmus). Erkölcsi értelemben tagadja az erkölcsi törvények kötelező voltát (etikai nihilizmus) és egy igazság tényleges voltát (logikai nihilizmus). — A politikai nihilizmus nevet először Turgenyev használja az „Apák és fiúk“-ban. A tan követői azt vallják, hogy az életforma csak úgy javítható meg, ha a fennálló rendet s az intézményeket tökéletesen megdöntik, úgy, hogy semmi (nihil) se maradjon meg és egy új nemzedékre hagyják az új és jobb világ építését.

UJ ORGONÁK

BUDAPEST, XVI, FÜREDI-U. 41.

építését és minden-
nemű javítást vállal!
— Telefon 297-423**Rieger Ottó**

ORGONAGYÁR